

»Mladi za napredek Maribora 2017«

34. srečanje

POLITIČNA DEJAVNOST IN UMOR IVANA KRAMBERGERJA

Raziskovalno področje: **ZGODOVINA**

Raziskovalna naloga

PROSTOR ZA NALEPKO

Avtor: ŽIVA WALDHÜTTER
Mentor: ROMAN MIRNIK
Šola: PRVA GIMNAZIJA MARIBOR

Maribor, februar 2017

»Mladi za napredek Maribora«

34. srečanje

Politična dejavnost in umor Ivana Krambergerja

Raziskovalno področje: **ZGODOVINA**

Raziskovalna naloga

Maribor, februar 2017

KAZALO VSEBINE

ZAHVALA.....	5
POVZETEK	6
1 UVOD	6
2 METODOLOGIJA DELA	6
2.1 Cilji raziskovalne naloge	6
2.2 Hipoteze	7
2.3 Metode dela	7
3 ŽIVLJENJSKA POT IN DELO IVANA KRAMBERGERJA	8
3.1 Življenjska pot.....	8
3.2 Odhod v Nemčijo in začetek nove ere.....	10
3.3 Dobrotništvo.....	13
3.4 Njegove dejavnosti pred vstopom v politiko.....	16
3.5 Odnos do ljudi	19
4 RAZMERE V SLOVENIJI V ČASU OSAMOSVAJANJA	21
4.1 Jugoslovanska kriza.....	21
4.2 Vzroki za osamosvajanje.....	21
4.3 Pot v samostojnost.....	24
5 POLITIČNA POT	27
5.1 Vstop v politiko	27
5.2 Drugi kandidati in nasprotniki.....	33
5.3 Krambergerjeve politične ideje in nadaljnji načrti	37
5.4 Odziv ljudi na njegovo udeležbo na volitvah	39
6 ATENTAT NA IVANA KRAMBERGERJA.....	41
6.1 Shod v Jurovskem Dolu	41
6.2 Grožnje	41
6.3 Umor.....	44
6.4 Vzroki za atentat.....	52
6.5 Sojenje domnevnemu morilcu.....	54
7 POVEZANOST IVANA KRAMBERGERJA Z JUROVSKIM DOLOM.....	62
8 ZAKLJUČEK.....	64
9 DRUŽBENA ODGOVORNOST.....	65

KAZALO SLIK

Slika 1: Portret Ivana Krambergerja.....	8
Slika 2: Časopisni članek, v katerem Ivan opozarja na škodljivost uživanje preveč tablet	12
Slika 3: Priznanje, ki ga je Ivanu podelilo uredništvo revije Neue Welt	14
Slika 4: Ivanova stalna spremljevalka opica Ančka, s katero sta skupaj navduševala množice ljudi.....	16
Slika 5: Ivan Kramberger s slovensko zastavo.....	22
Slika 6: Ivan v Gornji Radgoni med desetdnevno vojno za Slovenijo.....	27
Slika 7: Pismo Ivanu Krambergerju iz Islandije	31
Slika 8: Ivan Kramberger in Milan Kučan	35
Slika 9: Ivan Kramberger je imel ogromno privržencev	37
Slika 10: Velikonočno kosilo pri Ivanu Krambergerju – od leve: negovski župnik Anton Petek, Ivan Kramberger, Milan Kučan, Jože Pučnik in Marko Demšar	40
Slika 11: Na tem mestu je krogla, izstreljena iz hiše v ozadju, ubila Ivana Krambergerja.....	45
Slika 12: Prizorišče umora – od leve: Miha Kozinc, pravosodni minister, Igor Bavčar, minister za notranje zadeve in Jelko Kacin, minister za informiranje na kraju umora	49
Slika 13: Krambergerjev močno ozvočen avto na prizorišču umora	51
Slika 14: Začetek sojenja Petru Rotarju	55
Slika 15: Hiša, s katere je streljal osumljenec	56
Slika 16: Sojenje Petru Rotarju	58
Slika 17: Izrek sodbe Petru Rotarju.....	59

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju, brez katerega ne bi bilo te raziskovalne naloge; hvala vam za trud in strokovne napotke. Za potrpežljivost se zahvaljujem moji družini, saj me v času nastajanja raziskovalne naloge ni bilo veliko na spregled. Hvala tudi vsem, ki ste mi pomagali pri iskanju in zbiranju gradiva. Zahvaljujem se profesorici, ki je pregledala in lektorirala nalogo, in ostalim profesorjem, ki so bili potrpežljivi glede mojih nenadnih izostankov od pouka.

POVZETEK

Raziskovalna naloga se na začetku osredotoča na življenje Ivana Krambergerja, ki je najbolj znan po tem, da je v letu 1992 kandidiral za predsednika predsedstva Republike Slovenije. Krambergerja sem najprej predstavila v vlogi družinskega človeka, dobrotnika, delavca v Nemčiji, ki se je iz navadnega fanta spremenil v nekoga s prve strani časopisov in hkrati v osebo, ki vsake toliko razburi javnost. V nadaljevanju sem za boljše razumevanje prikazala takratne družbene, politične in gospodarske razmere v Sloveniji v času osamosvajanja. V opisovanju njegove politične poti sem ugotovila, da je imel Kramberger precejšnje možnosti za zmago na volitvah v državni zbor, saj je imel ogromno privržencev, ki so ga podpirali že takrat, ko še ni bil znana politična osebnost. Iz intervjujev in sodbe Temeljnega sodišča v Mariboru sem ugotovila, da imajo ljudje po petindvajsetih letih še vedno deljeno mnenje o vzroku za umor, pa tudi o krivdi atentatorja.

1 UVOD

Za temo *Politična dejavnost in umor Ivana Krambergerja*, predstavljeno v raziskovalni nalogi, sem se odločila, ker sem želela izvedeti več o dogodku, ki je moj domači kraj, Jurovski Dol, naredil poznan tudi ljudem, ki prej še nikoli niso slišali zanj. Večina ljudi pozna splošno znana dejstva o umoru Ivana Krambergerja, a moje zanimanje je bilo usmerjeno predvsem v stvari, ki so mnogim ljudem manj znane in mogoče še nikoli slišane. Skušala sem ugotoviti, kaj je privedlo do umora Ivana Krambergerja, del naloge pa sem posvetila tudi njegovi povezanosti z mojim domačim krajem ter opravila več intervjujev. Kljub temu da je o umoru in na splošno življenju in političnem delu zaradi pomembnosti Krambergerja že veliko napisanega, sem se odločila še bolj poglobiti v dogajanje skozi vire, ki do sedaj še niso bili slišani in izkoriščeni.

2 METODOLOGIJA DELA

2.1 Cilji raziskovalne naloge

Za raziskovalno nalogo *Politična dejavnost in umor Ivana Krambergerja* sem si zastavila naslednje cilje:

- predstaviti vpliv osamosvajanja Slovenije v času Krambergerjevega delovanja na ljudi, politiko in gospodarske razmere;
- ugotoviti, kako so ljudje sprejemali in odobravalji njegova politična stališča ter kakšne možnosti za zmago je imel;
- ugotoviti, kaj je privedlo do umora Ivana Krambergerja;
- ugotoviti, kakšne so bile prepreke pri raziskovanju umora in vpliv umora na ljudi, ki so ga podpirali;
- ugotoviti, če ima umor, ki se je zgodil pred 24 leti, v političnem in kulturnem pogledu še vedno kakšen vpliv na Jurovski Dol.

2.2 Hipoteze

Na začetku raziskovanja sem si postavila naslednje hipoteze:

Hipoteza št. 1: Kramberger je imel velike možnosti za zmago na volitvah leta 1992, saj so ga ljudje imeli radi zaradi njegove preprostosti in smisla za vodenje.

Hipoteza št. 2: Vzrok za umor Krambergerja je bil politične narave.

Hipoteza št. 3: Kramberger je bil že pred svojo politično kampanjo povezan z Jurovskim Dolom.

Hipoteza št. 4: Krambergerjeva smrt je imela velik družbeni in kulturni vpliv na nadaljnji razvoj Jurovskega Dola.

2.3 Metode dela

Za doseganje zastavljenih ciljev sem uporabila naslednje metode:

- analizo že objavljenega gradiva,
- analizo sodbe atentatorju Temeljnega sodišča v Mariboru,
- ustne in pisne intervjuje oseb,
- analizo časopisnih člankov v letih 1989–1992 iz Večerovega arhiva.
-

3 ŽIVJENJSKA POT IN DELO IVANA KRAMBERGERJA

3.1 Življenjska pot

Slika 1: Portret Ivana Krambergerja (Vir: Slovenska pomlad: Kramberger Ivan [online])

Ivan Kramberger se je rodil 4. maja 1936 v Ženjaku pri Benediktu v Slovenskih Goricah. Živel je v družini z desetimi brati in sestrami, bili so izjemno revni. Mati Jožefa iz Gorjanskega pri Sežani je bila begunka po prvi svetovni vojni, oče Franc je bil rojen v Benediktu, kjer je zelo zgodaj izgubil starše. Bil je iznajdljiv in delaven možakar, po poklicu zidar, mati pa je do poroke kot dekla delala pri večjih kmetih. Starejši Negovčani se Franca spominjajo kot amaterskega igralca, to strast naj bi po njem podedoval Ivan. Ko so se Krambergerjevi preselili v Negovo, so bili še vedno revni, zemlje niso imeli nič. Kot viničarji so spadali v najnižjo socialno kategorijo, zato je moral Ivan že zgodaj od doma. Pri štirih letih je pristal v Voličini pri hlapcu Živku. Tako naj bi odločila mati, čeprav oče nad tem ni bil navdušen. Njegovi spomini na hlapčevsko življenje niso bili lepi, saj je moral spati v hlevu in

opravljati najtežja dela, Živko pa ga je hranil slabo in redko, zato se je moral sam znajti. Med Ivanovimi spomini je tudi ta, da ga je Živko po nekajdnevem pobegu pretepel, nato pa zaprl v klet. Pobegnil je skozi okno, a ko ga je znova dobil, ga je, privezanega za noge, spuščal v šestmetrski vodnjak. Kramberger je menil, da so mu ti dogodki pustili trajne posledice. Živko ga ni poslal v šolo, zato je Ivan dolgo ostal nepismen. Ker pa je v šolo nosil jabolka, meso in druga živila, so ga obravnavali kot šolarja, ki obiskuje pouk. Ko je dopolnil osem let, ga je od Živka skrivoma odpeljal starejši brat Lovrenc in ga s kolesom, ki sta ga ukradla, zapeljal k drugemu kmetu viničarju v Benediktu. Tam se ga je usmilila učiteljica iz Benedikta, ki mu je napisala spričevalo za četrti razred. Tako je lahko šel s polovico osemletke za dimnikarja.

Ivan je večkrat izjavil, da je bilo zanj odločilno otroštvo. Ker je živel v bedi, si je želel od malih nog postati bogataš. K temu pa so sčasoma pripomogle predvsem ženske, ki jih je bilo v njegovem življenju veliko. Že od malih nog je imel po več deklet, samo da je dobro prišel skozi. Naj na tem mestu dodam še tole: o svojem poklicu z ženskami nikoli ni razpravljaj, svoje delavske roke pa je skrival za belimi rokavicami, ki jih ni snel ali pa jih je držal tako, da jih nikoli niso videle. Za dimnikarja se je izučil v Lenartu in začel delati pri mojstru Papiču, ki ga je ohranil v lepem spominu. Ko se je izučil, ga je pot vodila v Celje. Tam se je zaposlil kot dimnikarski pomočnik in spoznal, da so izkoriščevalci doma povsod. Mojster mu je nalagal zmeraj več dela, pri plači pa se mu ni to prav nič poznalo. Na dimnikarski šoli v Ljubljani so mu zaradi težkega otroštva pogledali skozi prste, potem ko so ugotovili, da je nepismen. Sam je povedal, da je bil že takrat falot: ker so bile plače slabe in so mu od lenarškega mojstra še ostali bloki za kasiranje, je znal priti do denarja brez vsakega truda, zgolj z iznajdljivostjo.

Njegov vrstnik, menda tudi sam dimnikar, ga je nagovoril v pobeg čez mejo. To je bila takrat nevarna odločitev, a Krambergerja je zaradi hrepenenja po boljšem življenju dolgo mikala. Prvič je poskusil sam, a brez učinka, saj je kmalu izgubil kolo in se na smrt utrujen vrnil domov. S prijateljem sta poskušala še enkrat, a sta prišla samo do Šentilja, od koder so ju obrnili v smer proti mariborskim zaporom. Na zaslišanju je pripovedoval o svojem otroštvu in jo poceni odnesel, saj je bil čez tri dni že na prostosti. Kmalu zatem je dobil poziv za služenje vojaškega roka v Mariboru, ki ga je služil v Titogradu. Izpopolnil se je v pisanju in branju, naučil se je voziti celo avtomobil in na koncu postal celo inštruktor. Kot svoj najlepši spomin je opisoval srečanje s Titom, ki mu je stisnil roko ob prejetju medalj za vojaške vrline. Iz Titograda je bil premeščen v Danilovgrad, kjer je bil do konca vojaškega roka voznik v enem izmed skladišč. Po odsluženem vojaškem roku je kar šest let ostal v Črni gori, kjer so gradili

ceste Titograd – Bar. Leta 1958 je doživel prometno nesrečo. Do tragedije je prišlo, ko je posodil avtomobil vojaškemu miličniku, ki je kontroliral in usmerjal promet. V vozilu so bili trije, njegova sovoznika sta umrla, sam pa je preživel. V bolnici Risen je bil mesec dni brez zavesti. V spominu mu je ostalo, da ga v celoletnem bivanju v bolnišnici ni obiskala živa duša. Od nesreče je bil šestdesetodstotni invalid. Iz bolnišnice je moral naravnost na vojaško sodišče, saj je prepustil tovarišu vožnjo vojaškega tovornjaka, čeprav je vedel, da za to ni bil usposobljen. Ponovno je imel srečo, saj ni bil kaznovan. Verjetno je pomagalo dejstvo, da je postal invalid. V Črni gori je še nekaj časa dimnikaril, a se je zaradi nespoštovanja in pogostega zmerjanja s ciganom, ki ga je bil deležen, sklenil vrniti v Slovenijo. Ko je po šestih letih prišel iz Črne gore, jo je že čez nekaj dni popihal prek meje; en teden je na črno delal v pekarni v Gradcu, bil pa je tudi dimnikar v Budvi, Ulcinju in Baru.

3.2 Odhod v Nemčijo in začetek nove ere

Septembra leta 1963 je Ivan Kramberger prispel v ZR Nemčijo. Najprej je bil v lagerju v Zindorfu pri Nürnbergu. Državljanstvo je dobil takoj, dali so mu ga kar sami, saj je imela družina Kramberger pravzaprav nemške korenine. Izhajali so z Bavarske, Ivanovi predniki so bili grofovski posinovljenci, zato bi se moral njihov priimek pravzaprav pravilno glasiti von Kramberger. Rodbina je bila velika in stara najmanj osemsto let.

Na začetku je čistil kanale, ulice in okolje kemične tovarne Kupföhütte v Duisburgu kot navaden delavec. Sam pravi, da je imel srečo, saj je drugo leto njegovega bivanja v Nemčiji spoznal direktorja tovarne, ki mu je čistil avtomobil, sanitarije in drugo, pozneje pa je pri njem opravljal še druga pomožna dela. Vmes je delal kot pometač v tovarni, nekaj malega je pomagal tudi pri strojih, pridobil je znanja avtomehanika. Njegova ljubezen do avtomobilov se je začela prav tukaj, ko je prvič kupil športni avto znamke karmadžija, odprt nemški avtomobil, s katerimi se je delal pomembnega. Vse je počenjal za ženske, samo da bi jim pokazal, kdo je. V njegovi zbirki je bil svetovno znani avtomobil panter lima, pa tudi dva bugattija in več mercedesov.

»Menjal sem avtomobil vsako leto najmanj enkrat in vse skupaj sem jih imel več kot dvajset. Za avtomobile sem porabil ogromno denarja in to je bila tista pajkova mreža, v katero so se lovile ženske.« (Paveo, 1990, str. 24)

Ko je njegov direktor postal direktor Marien Hospitála, je z njegovo pomočjo in s pomočjo njegove žene (ki se je v Krambergerja zaljubila) leta 1972 dobil službo v eni izmed duisburških bolnišnic. Prav njegova bolezen ga je napeljala na to, da je opustil delo avtomehanika in dimnikarja ter se priučil za tehnika dialize. V Nemčiji je opravil dvoletno šolo za tehnika na področju dialize, s katero se je priučil za obvladovanje dializnih aparatov. Tako je napravil nekaj izboljšav za dializne aparate, tovarniške naprave in tudi pri dimnikih.

»Mislim, da so me načrtno vzdignili v umetni simbol. Bil sem že znan kot predsednik društva za reveže in bil sem popularen. Verjeli so vse, napisali pa tudi, kar sem rekel. Če bi dejal, da je to gnoj, bi oni dejali, da je zlato. Bil sem simbol za javnost.« (Paveo, 1990, str. 27)

V časnikih so poročali, da je postal vrhunski izvedenec in konstruktor aparatov za dializo, tako da je veljal za priznanega strokovnjaka.

V tem času je velikokrat javno nastopal in večkrat naravnost senzacionalno. Izkoriščali sta ga tudi najpomembnejši nemški partiji, krščanski demokrati (CDU) in socialdemokrati (SPD). Sam se v politiko ni pretirano spuščal, raje se ji je izognil, če se je dalo. Ker je bil hudo zamerljiv človek, je velikokrat prišel tudi v spor s časopisi. V osrednjem Westfalskem tedniku WAZ so pisali o njegovem izkoriščanju revežev in bahanju. Vendar so bralci protestirali proti takšnemu poročanju in odjavljali naročnine na tednik. Na koncu je bil ponovno zmagovalec, poklonili so mu celo stran v časopisu in se mu opravičili. A to je bil le eden od zapletov, razburil je denimo s fotografijo, na kateri se je do vratu zakopal v tablete. Z njo je hotel opozoriti na uživanje vse preveč tablet. Farmacevtska industrija je bila močna marsikje po svetu, v ZR Nemčiji pa še prav posebej, zato ta poteza v javnosti še zdaleč ni bila neopažena.

Ivan Kramberger kämpft mit guten Argumenten:

Hilfe! Stoppt den Arzneimittelberg!

KÜMMERLING KUNSTSTOFFFENSTER
 Nr. 1 in Europa für Kunststoff-Fensterprofile
hewe fensterbau GmbH
 3549 Diemelstadt
 Verkaufsbüro Duisburg
 Strosstraße 16, Tel. (02 05) 44 23 22
 Preiswert ab Werk nach Maß. Auf Wunsch Einbau.

Hilferufe aus polnischen Spitälern: »Uns fehlen lebensrettende Medikamente.« Der Duisburger Krankenhaus-Techniker Ivan Kramberger sammelte in Kliniken und Arztpraxen die gelegerten, jedoch überflüssigen Arzneien, sortierte Unbrauchbares aus und verschickte den Rest nach Polen: etwa 300 Pakete im Gesamtwert von annähernd 200.000 DM.

Die Hilfsaktion, von Medizinern engagiert unterstützt, bietet einem Einblick in das »Gesellschaftsproblem der »Heilmittel-Wirtschaft«. Pharmazie-Direktor Dr. Winfried Felix, Hordenheim (Brenz), nahm bei ähnlichen Aktionen an deren Orten

gleichfalls »erschreckende Bilder« wahr, ermittelte folgende Ursachen:

1. »Die derzeit gültigen Regelungen erlauben den Ärzten mittelschlechten in Krankenhäusern.
2. Die Stationen im Spital sind
3. Industrie und Apotheken liefern nach dem Grundsatz: »Je mehr, desto besser.«
4. Hersteller und Händler sorgen für eine »Fremdsteuerung der Krankenhäuser. Wie oft wird nicht schnell dasjenige Präparat amgeordnet, das soeben von einem Firmenvertreter empfohlen wurde? Täglich kommt derartiges vor, auch wenn schon drei gleiche oder ähnliche Präparate auf der Station vorhanden sind.«

Ivan Kramberger: »Niemand darf sich wundern, wenn bei solchen »Verhältnissen« unsere Krankheitskosten »explosionsartig« gestiegen sind. Die Mitschuld der Patienten ist grotesk: Verordnete Medikamente werden zwar gekauft, doch immer unregelmäßiger und gelegentlich überhaupt nicht eingenommen. Nur etwa die Hälfte der Patienten ist tatsächlich konsequent therapiert.«

Daß Arzneien in der Bundesrepublik überreichlich und ohne sonderliche Preisüberlegungen eingekauft werden, hat zur Folge, daß Industrie und Händler sich hierzulande beträchtlicher Gewinne erfreuen. Die Arbeitsgemeinschaft der Verbraucher stellt Vergleiche an: »Das wohl umsatzstärkste Medikament, das Diabetes-Mittel »Euglucon 5« (30 Tabletten), kosten in Deutschland 23,90 Mark, in Spanien 6,17 Mark, in Italien 5,81 Mark. Ein verbreitetes Herzmittel (Isoket 5) kostet in Deutschland rund viermal so wie in Spanien: hier 60 Tabletten 13,40 Mark, dort 50 Tabletten 2,69 Mark. Ein blutdrucksenkendes Mittel (Modenol) kostet bei uns dreimal so viel wie in Italien: 8,95 Mark im Vergleich zu 2,59 Mark.«

Ivan Kramberger: »Wenn vernünftiger gewirtschaftet würde, könnten bei verbesserter Leistung die Krankenkosten deutlich fallen. Nur: Dazu müssen alle Beteiligten gemeinsam bereit sein. Von dem etwa 120.000 Medikamenten-Arten in Deutschland wurde mindestens die Hälfte - weil überflüssig oder unwirksam - verschwinden.«

Solange die Mißwirtschaft nicht beseitigt ist, versucht Kramberger - ähnlich andere Fachleute an anderen Orten - den sinnlosen Überfluß sinnvoll zu nutzen: per Polenhilfe. Die kleine Wohnung in Duisburg-Hochfeld, Grunewaldstraße 100, ähnelt einem Packlager: Ivan Kramberger und seine Frau Marjeta sammeln, sortieren, verschicken, arbeiten oft bis in die späte Nacht hinein.

Der protestierende Ivan Kramberger im Arzneimittelberg. Der Dialyse-Techniker symbolisiert Zustände in der Pharma-Industrie. Kramberger setzt sich für einen durchaus vernünftigen Grundsatz ein: Sparsamkeit.
 Bild: Fricke

Der selbstlose Ivan Kramberger vor dem Paketeberg für Polen. Sein Engagement macht es möglich, daß medizinische Werte in sechsstelliger Höhe nach Polen gebracht werden können.
 Bild: Fricke

Slika 2: Časopisni članek, v katerem Ivan opozarja na škodljivost uživanja preveč tablet (Vir: Ivan Kramberger ml.)

Kar se tiče žensk, je bil vedno lahkomiseln – tako je menil sam. Imel je tri žene, a v nobeno ni bil zaljubljen. Prvo ženo Lojzko je spoznal na cesti pri Zgornji Ščavnici, stara je bila osemnajst let. Bila je brez staršev in ker se mu je zasmilila, jo je vprašal, če bi se poročila. Poročila sta se čez dva dni, skupaj sta bila en teden. Kramberger je bil v tem času v Nemčiji. Tudi drugo ženo Marjeto, ki jo je klical Greta, staro petnajst let, je spoznal v podobnih okoliščinah. Bila je iz poboljševalnega doma Ljubljana - Polje. Z njo se je poročil brez smiselnega razloga, čeprav so mu to na poročnem uradu odsvetovali. To je bilo le en dan po prvi ločitvi. Kasneje je ugotovil, da je bila takrat že tri meseca noseča, rodila je sina. S Krambergerjem se je odpravila v Nemčijo, a tam z Ivanom ni našla sreče. Večkrat se je opijanjala in jemala droge. Čeprav nesrečna, se zaradi mladostnosti ni mogla vrniti v Jugoslavijo, zato sta skupaj ostala nadaljnjih pet let. To so bila po Ivanovih besedah njegova najslabša leta. Končno sta se ločila v Mariboru. Denarja ob ločitvi ni hotela, dejala je, da se je

želela samo ločiti. Že naslednji dan si je ženo poiskal v domačem kraju. Tudi Marjeto, kot je bilo tretji ženi ime, je klical Greta, čemur so se kasneje ljudje velikokrat nasmejali. Tudi z njo se je poročil na hitro in prvič tudi cerkveno, vendar sta zaradi njegovega življenja v Nemčiji bila ločena kar dvajset let. Njegov prva žena je kasneje v Ljubljani študirala medicino, druga je po Krambergerjevih besedah ostala v Nemčiji, kjer se je poročila že štirikrat. Otrok ni imel z nobeno od teh dveh, saj jih s prvo ni hotel, druga ga je razočarala. S tretjo ženo je leta 1985 dočakal sina, Ivana mlajšega.

3.3 Dobrotništvo

Ivan Kramberger je v življenju pomagal mnogim in velikokrat na prav izvirne načine. V Nemčiji je denimo ustanovil društvo za reveže, v katerem sta bila njegova žena Marjeta in on sam, vsi pa so mislili, da je bilo v društvo več tisoč ljudi. Uradni naziv je bil pravzaprav »Društvo, registrirano za pomoč vsem ljudem v Nemčiji«. Ideja se mu je porodila leta 1975. Poleg tega je vodil še društvo za izseljene, društvo za delavce na dializnih aparatih in še kakšnega. Pomagal je nesebično in ob tem doživel marsikaj. Ene izmed izkušenj z društvom za reveže se je spominjal tako:

»Nekoč se mi je javila neka starejša gospa, mislim, da je imela okoli 80 let, češ da rabi mojo pomoč. Ko pa sem prišel k njej domov, sem se znašel v pravem razkošju. Kako tudi ne, saj je bila fabristka. In pomislite, še prej je iz mene »scecala« 600 mark!« (Paveo, 1990, str. 29).

V Nemčiji so se bali njega in njegovega društva, saj nikdar niso vedeli, koliko ljudi je res v njem. V svoji dobrotniški vlogi je postal zelo popularen in vpliven, samo s klicem v tovarno je lahko dobil zdravila ali medicinsko opremo, to pa so v tistih letih pošiljali predvsem na Poljsko in v Jugoslavijo. O njem so pisali v vseh mogočih časnikih in revijah, nekaj časa se je pojavljal tudi dva- do trikrat na teden na televiziji in radiu.

Kramberger ali »socialni gasilec«, kot ga je poimenoval *Westdeutsche Zeitung*, je leta 1977 ustanovil tudi dve društvi, in sicer eno za pomoč nemočnim ljudem v Severnem Porenju, drugo pa za pomoč izseljencem – šlo je za povojne priseljence v ZRN iz Poljske, Sovjetske zveze, ČSSR in delno Romunije. Na veliko je pozival za pomoč mestne, deželne in zvezne institucije ter znane osebnosti. Med ustanovitelji obeh društev je bilo tudi nekaj Jugoslovanov, pretežno pa so bili Nemci iz Duisburga. 10. avgusta 1978 so v Delu in v zahodnonemški reviji *Neue Welt* pisali o akciji Zlatnik za dobro dejanje. Zlatnik – najbolj iskani »Krügerrand« v

vrednosti tristo osemdeset mark je seveda dobil prav Kramberger, ker je enajstčlanski družini, ki je prej živela v naselju za brezdomce v duisburškem predmestju Meiderich, našel novo družinsko zatočišče. Po njegovi zaslugi se je v zahodnonemški javnosti dvignilo precej prahu zaradi zapuščine delavske četrti Hochfelden na robu Duisburga, saj je aktivno pozival zveznega predsednika v Bonnu, naj jo obnovijo. Prav tako je v Bonnu na lastne stroške organiziral protestno zborovanje za izboljšanje razmer, v katerih so prisiljeni živeti bolniki, ki so jim odpovedale ledvice. Boril se je za odpravljanje krivic in pomoč delavcem, med domačimi ljudmi pa je utrjeval bratstvo in enotnost. Veliko dobička, ki ga je dobil s prodajo svojih knjig, je namenil revnim in bolnim otrokom.

Slika 3: Priznanje, ki ga je Ivanu podelilo uredništvo revije Neue Welt (Vir: Ivan Kramberger ml.)

9. marca 1983 je dopisnik Dela iz ZR Nemčije objavil članek, kjer so ga opevali kot slovenskega rojaka iz Duisburga, medicinskega tehnika in priznanega strokovnjaka za umetne ledvice. Že drugič je bil pripravljen podariti eni izmed slovenskih bolnišnic aparat za dializo oziroma umetne ledvice, kakor ga je podaril že prejšnje leto murskosoboški bolnišnici. Tudi z Medicinskim centrom dr. Radivoja Simonovića v Somborju se je dogovoril, da jim bo podaril umetne ledvice z vso potrebno opremo, rezervnimi deli in dokumentacijo ter z zdravili v vrednosti sto tisoč mark, saj sami sredstev za nakup niso imeli. Eno tako darilo je namenil tudi Sloveniji, ponudbo za njo pa je dal kar po telefonu:

»Kogar zanima moja ponudba, naj stopi z menoj v stik na tale naslov: Ivan Kramberger, Grünewaldstrasse 100, 4100 Duisburg, 1, telefon: 0203/61001. Toda čim prej, ker se bom kmalu vrnil domov. Ne pozabite povedati tudi, da imam velike količine najraznovrstnejših zdravil, ki bi jih rad podaril kaki slovenski bolnici ...« (Paveo, 1990, str. 67)

16. avgusta 1983 je o prihodu »Dobrega človeka iz Duisburga« v rodno Negovo ob Negovsko jezero v Slovenskih goricah spet poročalo Delo. Pred njegovo vrnitvijo domov so bralce obvestili, da Kramberger domovini spet ponuja tri dragocene naprave, in sicer umetne ledvice in komplet z vsemi priključki in rezervnimi deli ameriške proizvodnje Dracke-Wilock za tiste bolnike, ki imajo daleč do dializnega središča. Vsak izmed štirih dializnih aparatov, ki jih je Kramberger dobil kot nagrado za patentiranje več izboljšav na dializnem aparatu, je bil vreden trideset tisoč mark.

Na Prešernovem trgu v Ljubljani je kar trikrat ponovil dobrodelni »cirkus«, s katerim je požel salve smeha med gledalci. Prvič se je ob deseti uri dopoldne na trgu zbralo kar dvesto ljudi, o njem pa je 2. marca 1989v Delu poročal novinar Janez Petkovšek. Pozornost ljudi je pritegnil z labodom in malo opico, ki ju je pred ljudmi hipnotiziral. Kasneje je na trgu otrokom delil še značke in priponke, govoril je o jugoslovanstvu ter o aktualnih političnih razmerah.

Slika 4: Ivanova stalna spremljevalka opica Ančka, s katero sta skupaj navduševala množice ljudi (Vir: Siol1NET.: Ivek, dobrotnik z Negove, prijatelj malega človeka in nasprotnik komunizma [online])

3.4 Njegove dejavnosti pred vstopom v politiko

Po prihodu iz Duisburga v svoj rodni kraj se je zaradi bolezni predčasno upokojil. Njegov medijski vzpon na domači sceni pa se je začel šele na koncu leta 1984. Zaradi njegovih zaslug mu je Martin Mlinar, predsednik koordinacijskega odbora za vprašanja naših delavcev na začasnem delu v tujini pri RK SZDL, na priložnostni slovesnosti v Klubu delegatov izročil državno oblikovanje – red zaslug za narod z srebrno zvezdo. Odlikovanje mu je bilo izročeno 27. decembra 1984.

Ob Negovskem jezeru blizu Gornje Radgone je Kramberger 1. maja odprl gostilno, ob njej pa je s pomočjo drugih zdomcev v čast pokojnega predsednika Tita posadil osemindeset smrek. Priredil je proslavo, prišlo je veliko gostov, tudi iz tujine, ki pa so vsi hoteli govoriti s posebnim v teniških copatah, s črnimi lasmi do ramen in klobukom, ki ga je le redko snel z glave. Restavracijo je zaprl že po dveh tednih, zaradi starosti, zaradi družine in odkritega razočaranja. Ponižan je bil zaradi javnega obtoževanja v članku v rubriki Pisma bralcev v

Večer 12. avgusta z naslovom Neupravičene obtožbe. Napisal ga je predsednik sekcije za gostinstvo Jože Žinkovič v imenu Obrtnega združenja Gornja Radgona. Kramberger je povedal, da so mu nagajali z vseh koncev, tudi zato, ker ni hotel kar naprej gostiti nekaterih ljudi. Nekaj dni po otvoritvi naj bi po Krambergerjevih besedah mlad miličnik, vinjen, sicer pa v civilu, gostom gostilne grozil s pištolo. In še več je imel razlogov za razočaranje. O tako imenovani »Gostilni nesporazumov« je 1. junija 1986 pisal tudi zagrebški Vjesnik, ki je poročal o obravnavi med Ivanom Krambergerjem in radgonsko upravo za družbene prihodke. Do spora je prišlo zaradi Krambergerjevega obtoževanja radgonske občine, ki pa nesramnih besed niso bili pripravljene požreti. Pravdo so iskali na sodišču pred nabito polno sodno dvorano – ne nazadnje so sodili slavnemu Krambergerju. Na začetku ostrega sojenja je Kramberger sodišču celo vrnil red zaslug za narod s srebrno zvezdo, a se je kasneje razpletlo tako, da je Kramberger plačal sto tisoč dinarjev zaradi štirih kazni, povezanih z obrekovanjem, vzem državno odlikovanje, se rokoval z vsemi, ki jih je užalil, ter zapustil sodišče. Jovan Hovan je poročal, da je po številnih peripetijah in sodbi naposled Ivan Kramberger znova odprl svoje gostišče. Po dveh mesecih ga je ponovno zaprl, krivi pa naj bi bili davčni inšpektorji. Seveda so ti obtožbe zanikali, Kramberger si je kmalu spet premislil, ublažil obtožbe in gostišče je delovalo naprej. Slednjič se je odločil, da bo gostišče približno od 1. maja in preko poletja odprto, pozimi pa zaprto.

Vsako leto je pripravil tudi kakšno presenečenje za ljudi. Nekoč je denimo skonstruiral letalo, ki mu je namesto motorja vgradil pedala od kolesa. Znana pa je bila njegova ljubezen do avtomobilov. Zagrebški Vjesnik je 26. aprila 1987 natisnil reportažo Ikar v avtomobilu. Pisali so o njegovem najlepšem avtu, hkrati najbolj nenavadnem in prvem buggatiju v Sloveniji, ki ga je sestavil Ivan Kramberger. Njegovi sestavni deli so bili vzeti iz traktorja, ohišja za luči, operacijske mize, aparata za umetno dihanje, pip, stare cerkvene zastave, odvrženih prh ter iz delov Wertheimove blagajne.

Ivan Kramberger je imel kar nekaj odrskih nastopov in hitro vstopil v svet šovbiznisa. Na izredno obiskano prireditev v Dvorano Tabor v Mariboru ga je povabil novinar Darko Štebenk, nato pa so ga, videč, kako privabljala obiskovalce, pričeli vabiti kot gosta na številne veselice, najprej na Štajerskem in nato povsod po Sloveniji. Ivan je najprej delal vse zastonj, nato pa je začel zaračunavati. Toda s svojim mišljenjem, ki ga je tudi javno izražal na javnih prireditvah, ki so jih prirejela prostovoljna gasilska društva, se je prekršil zoper javni red in

mir. Stvar je bila objavljena pod naslovom »Superračunalnik naših dolgov«, Krambergerju pa je postalo jasno, da kdor ne more biti govornik na veselicah, je lahko morebiti pisatelj.

Njegova prva knjiga Trnova pot, ki so jo natisnili v Čakovcu, je požela veliko zanimanje bralcev. Izdajo je naznanil Ladislav Lesar v Nedeljskem dnevniku 3. aprila 1988. Dobre tri mesece kasneje je Kramberger prodal že 20.415 izvodov Trnove poti, ves dobiček pa je namenil siromašnim in bolnim otrokom ter skladu Iskrice v žalostnih očeh. Za veliko potezo se je odločil tudi ilustrator Božo Kos, ki je pričel dele njegove knjige objavljati v Cicibanu, in tako je postala Ivanova knjiga tudi otroško branje. Zraven te je svojo drugo knjigo Srce Ivana Krambergerja iz Negove največkrat prodajal ob Prešernovem spomeniku v Ljubljani, pa tudi v Jurčičevi ulici v Mariboru. Ob tem je glasno propagiral obe knjigi, pripovedoval šale, se pogovarjal z ljudmi, poljubljal ženskam roke in lica ter se kot posebna atrakcija nastavljal amaterskim fotografom. Njegova tretja knjiga je nosila naslov Misli Ivana in Marjete Kramberger, ki jo je izdal v samozaložbi in jo prvič predstavil na Prešernovem trgu. Vsaka ženska, ki jo je kupila za dvajset tisoč dinarjev, je dobila zraven še poljub. Z novinarji je imel tiskovno konferenco kar pred publiko. Njena vsebina je bila posvečena zgodovini slovenskega naroda, med konferenco pa je govoril še o spoštovanju ljudi, ki ga je vse premalo.

Preden se je Kramberger lotil še politike, se je preizkusil tudi kot pesnik. Svojo četrto knjigo z naslovom Pesmi moji materi je prodajal v Ljubljani pod Prešernovim spomenikom. Šlo je za zbirko pesmi, ki sta jih zasnovala z ženo, uredil pa jih je Tone Pavček, ki je bil tudi avtor predgovora. Vse skupaj je izdal osem knjig, deveta knjiga z naslovom Pisma na moj naslov pa ni bila nikoli natisnjena, ker se je tako odločil on sam.

Ker je bil človek, ki je zmeraj rad pomagal, je dobival ogromno pisem, toliko, da jih ni zmogel prebrati. Začel jih je zlagati v majhne pakete, nato pa jih je v plastičnih vrečkah »arhiviral« v garažo med zbirko starih dializnih aparatov, ne da bi jih odprl. Po njegovi smrti je večina pisem ostala nedotaknjena, a jih je Srečko Logar poskušal urediti, zbrati in sestaviti v knjigo. Zaradi javnega objavljanja imen in pritožb pošiljateljev pisem knjiga na koncu ni bila izdana. Še danes ni jasno, zakaj se je Kramberger ustrašil pisem, ki so mu jih ljudje pisali, ko pa ni vedel, kaj v njih piše. Njegova pisna zapuščina je našla prostor v Pokrajinskem arhivu v Mariboru, zbirka pa obsega deset tisoč pisem, fotografije in pisno gradivo, nastalo v zadnjih letih njegove politične aktivnosti.

3.5 Odnos do ljudi

Njegov odnos do ljudi na poseben način karakterizirajo izpovedi ljudi iz njegovega domačega kraja. Ivan Kramberger je že velikokrat javno priznal, da ga Negovčani ne marajo, saj naj bi lagal o svojih starših in otroštvu. Ivan o svojih starših piše, da sta ga zanemarjala, toda kot pravijo tisti, ki so njegove starše poznali, sta bila izredno skrbna in dobra človeka. Razloga, da Ivana Krambergerja Negovčani naj ne bi marali, pa sta še dva. Prvi je njegov odnos do matere v času, ko je odpiral gostišče ob jezeru. Na otvoritev jo je seveda povabil, tam pa se zanjo sploh ni zmenil. Tako naj bi sama pripovedovala. Ivan se je zameril še nekaterim negovskim otrokom in predvsem njihovim staršem. Preden je odprl gostišče, je v šoli prosil za pomoč učencev pri čiščenju okolice, za zameno pa jim bo nekaj mesecev plačeval šolsko malico. Pod listje in veje jim je nastavil cenene nemške ure, da bi preveril njihovo poštenost in ker je marsikatera našla nov dom v žepu otroških hlač, je Kramberger naslednji dan z miličniki obiskal šolo.

Zanimiv je bil njegov odnos do časopisne rubrike pisma bralcev, v katerih je omenjal sam sebe. Velikokrat so jih zanj pisali drugi, predvsem žena, zmeraj pa se je podpisal z lažnim imenom in priimkom, vse za to, da se je pojavljal v časopisih. Eden redkih, ki Krambergerju ni nikoli verjel vsega, podvomil pa je tudi v njegovo ljubezen do domovine, je bil dolgoletni urednik Večerove revije 7D, Branko Senica. 7. novembra leta 1978 mu je v priljubljenem slovenskem tedniku posvetil nič kaj prijazne besede, ker je Ivan v nemškem tisku kar počez govoril čez domovino, Štajersko pa danimo preimenoval kar v Spodnjo Štajersko. Kolumna je imela naslov Pravila lepega vedenja, v njej pa je pometel z mnogimi Krambergerjevimi nenadnimi prebliski in domisljicami. Za Ivana Krambergerja je bil to seveda udarec »naravnost v srce«. Sedem let kasneje je Senica o njem znova napisal nekaj pomislekov, Kramberger pa mu je 28. novembra 1985 v Pismih bralcev namenil odgovor, v katerem je povzel svoj celoten življenjepis. Bil je hudo zamerljiv človek in marsikdaj je s svojimi izjavami, povezanimi s tem, vznemiril ljudi in javnost.

Mnogi so ugotovili, da Ivan Kramberger ni bil čisto takšen človek, kot se je predstavljal v javnosti. Eden izmed njih je bil Srečko Lukovnjak, ki je Krambergerja spoznal leta 1984, ko se je ta vrnil iz Zvezne republike Nemčije. Pri njem, v gostišču ob Negovskem jezeru, je delal kot natakarakar. Spominjal se je različnih primerov, ki so to potrjevali, denimo, da je Ivan nagnal gasilce, ko so prosili za darila za srečelov. Pri njem je delal štiri mesece, zmeraj od desete ure

dopoldan pa potem v noč, dokler so bili v gostišču gosti. S kuharjem sta mnogokrat delala tudi do ene, druge ure zjutraj, pa ne le svojega dela. Kramberger je plačal dobro, se je spominjal, osebe pa je menjaval hitro, saj je trdil, da mu kradejo, kar ni bilo res. Po njegovih besedah je bil Ivan Kramberger 'zvit in škrt' prav do vseh. Ko so prišli k njemu na obisk kakšni pomembnejši gosti, jih je povabil v zasebno sobo, jim kar sam naročal buteljke in jim jih na koncu tudi zaračunal. Dijake Srednje gostinske šole iz Radencev, ki so delali deset do dvanajst ur na dan, je plačeval zelo slabo. Po besedah nekaterih zdravnikov in znancev, ki so se oglasili v njegovi gostilni, naj bi bile na trhlih nogah tudi mnoge zgodbe o uspešnem delu v Nemčiji. Umetnih ledvic naj ne bi ustvaril Ivan, kot je bilo splošno znano, temveč njegov kolega, ki se je ponesrečil, Kramberger pa naj bi patente prijavil kar v svojem imenu. Tudi nekaterim zdravilom, ki jih je Ivan pošiljal kot dobrotnik, naj bi rok trajanja menda že davno potekel. Tudi takšne in podobne zgodbe je bilo torej slišati preko 'šanka'. Srečko in Ivan sta se razšla, ker je Kramberger trdil, da jim zmanjkuje denarja, čeprav v blagajni menda nikoli ni nič manjkalo. Pričel je kazati nezadovoljstvo, zato se je Srečko raje umaknil, je povedal, kmalu za njim je šel tudi kuhar. Tudi Krambergerjevo prvo knjigo Trnova pot naj bi v bistvu v veliki meri napisal Srečko, lahko preberemo v knjigi Vlada Pavea, Resnica o Ivanu Krambergerju. Čez teden, ko je bilo v gostišču manj ljudi, naj bi pijačo gostom stregel kuhar, Srečko pa mu je pripravljajl knjigo. Na osnovi kopij iz časopisov in kasete, na kateri je Kramberger razlagal svojo življenjsko pot, mu je pripravil osemdeset strani dolg knjižni format. Srečko se je pozneje preselil na Gersovčak, Ivan pa je še nekajkrat prišel k njemu domov, da mu je gradivo dopolnil, prepisal na pisalni stroj in vse uredil. Ivan mu je dejal, da se bosta dogovorila za plačilo ter za avtorske pravice, a knjiga se je nenadoma pojavila kar v prodaji. Ko se je z njim skušal pogovoriti, mu je Kramberger rekel, da je bilo njegovo pisanje vredno skoraj nič in da je moral precej popravljati sam. Srečko je kasneje z odvetnikom svoje pisanje primerjal z originalom in ugotovil, da je šestdeset odstotkov knjige njegovega pisanja. Srečko je bil pripravljen pristati na to, da mu plača samo del, a Kramberger se tudi s tem ni strinjal. Z odvetnikom sta ga večkrat povabila na pogovor, a se ni niti enkrat odzval. Ko je o tem pisal v rubriki Pisma bralcev v Večeru, mu je Kramberger priznal, da je delo njegovo, a ker je pisal po njegovih besedah, posnetih na kaseto, si pisanja ni mogoče šteti za avtorsko delo. Plačal mu ni nikoli ničesar, zato je Srečko Lukovnjak sklenil, da mu je delo podaril.

Kramberger naj bi trdil, da ima v grobnici, ki si jo je sezidal na domačem dvorišču, televizijo, videorekorder in še kaj. Po besedah njegovega brata Ludvika je bila to še ena laž, saj je bila

grobnica le betonirana plošča, pod njo ni bilo nič. Lagal naj bi tudi za buggatija, češ da ga je naredil sam. V resnici naj bi bil tovarniški avto, ki ga je uvozila njegova žena.

Mnenja o Ivanu Krambergerju so bila torej zmeraj deljena, tako v tujini kot pri nas. Nekateri so mu navdušeno ploskali in mu peli hvalnice kot »dobremu človeku iz Dusiburga«, drugi pa so ga zaničevali in se jim je zdel nesramen egocentrik.

4 RAZMERE V SLOVENIJI V ČASU OSAMOSVAJANJA

4.1 Jugoslovanska kriza

Kot začetek jugoslovanske krize štejemo smrt povojnega jugoslovanskega voditelja, Josipa Broza Tita, ki je umrl 4. maja 1980 v ljubljanskem Kliničnem centru, saj država ni bila nič manj bolehnata kot njen voditelj. Približno v istih letih so umrli še drugi vplivni politiki, Edvard Kardelj, Vladimir Bakarić in Aleksander Ranković, ki so zaznamovali politično usmeritev druge Jugoslavije. Kriza Jugoslavije se je odražala v odnosih med republikami oziroma narodi, nastala pa je zaradi različnega razumevanja vloge in položaja posameznih republik in narodov v jugoslovanski federaciji. Šlo je za nasprotje med centralizmom in federacijo: Republika Srbija je zagovarjala centralizem in svojo vodilno vlogo, gospodarsko najrazvitejša Slovenija pa večjo vlogo posameznih republik. Gospodarska politika Jugoslavije po svetovni krizi na naftnem tržišču od leta 1973 ni namenjala dovolj pozornosti iskanju nadomestnih virov energije in je hotela v razvoju preskočiti več stopničk naenkrat, kar je imelo katastrofalne posledice: zadolženost v tujini, zapravljivost na področju negospodarskih investicij, povečanje uvoza in zmanjšanje izvoza in povečanje inflacije na 20 %. Ljudje so nakopičene težave kmalu občutili v pomanjkanju naftnih derivatov in nekaterih osnovnih življenjskih potrebščin. Hkrati so potekali tudi množični nemiri na Kosovu, kjer so bile množične demonstracije Albancev zaradi kršitve temeljnih človekovih pravic, in jugoslovanska politika se je znašla v soju žarometov mednarodne javnosti. Jugoslovanski politični vrh pri iskanju poti iz težav ni bil uspešen, kar se kaže tudi v kasnejšem razpletu dogodkov.

4.2 Vzroki za osamosvajanje

V začetku devetdesetih let se je položaj slovenskega gospodarstva začel slabšati. Industrijska proizvodnja se je zmanjšala že leta 1980, izgube podjetij so bile ogromne, zmanjšale pa so se

tako zaloge kot tudi obseg blagovne menjave s tujino. Podjetja niso imela denarja, zato so za pomoč zahtevala sredstva od države. Investicij in denarja ni bilo več, število brezposelnih pa se je povečalo. Slovenske kulturne ustanove so se zaradi desetletja trajajoče gospodarske krize v začetku devetdesetih let spopadale z velikimi finančnimi težavami. Odločitev o izločitvi slovenskega gospodarstva iz jugoslovanske skupnosti je zorela že več let, leta 1988 pa je slovenska politika spoznala, da so razvojne možnosti slovenskega in jugoslovanskega gospodarstva brez možnosti. Razloga za to sta bila dva. Prvi je bil neskladnost dveh razvojnih strategij, in sicer slovenske in srbske, ki sta se razlikovali v gospodarski sestavi, zlasti pa naravnosti, zato je bil kompromis skorajda nemogoč. Drugi razlog so bile nestrokovne razprave o spremembi ustave, ki so tedaj potekale v Zvezni skupščini. Slovenska vlada je zaradi tega okrepila gospodarsko sodelovanje s sosednjimi državami in se poskušala prilagoditi evropskim integracijskim procesom.

Slika 5: Ivan Kramberger s slovensko zastavo (Vir: Večerov arhiv)

Ob koncu leta 1989 in v začetku 1990 se je zgodilo nekaj ključnih dogodkov, zaradi katerih se je Slovenija usmerila na pot osamosvajanja. Septembra 1989 je slovenska skupščina sprejela dopolnila k slovenski ustavi, s katerimi je bila zmožna odločati, katere zvezne zakone bo sama upoštevala. Decembra 1989 se je pričela srbska gospodarska vojna proti slovenskim podjetjem, ki je slovenskemu gospodarstvu zadala za več kot sto milijonov dolarjev škode, za slovensko politiko pa je bil dokaz, da zvezna vlada ne more preprečiti nekaterih samovoljnih ukrepov posameznih republik, kar se je pozneje izkazalo za pozitivno. Odločilna so bila tudi politična stališča Anteja Markovića, tedanjega jugoslovanskega predsednika vlade, s katerimi se slovenska vlada nikakor ni mogla sprijazniti in se jim prilagoditi. Kljub vsemu ni imel noben posamični dogodek tako pomembnega vpliva na idejo samostojne Slovenije, kot je bil izid 57. številke »Nove revije«. Sredi februarja 1987 je skupina slovenskih razumnikov – glavne prispevke so napisali France Bučar, Spomenka in Tine Hribar, Ivan Urbančič, Jože Pučnik, Gregor Tomc, Dimitrij Rupel in Peter Jambrek – objavila svoje Prispevke za slovenski nacionalni program. Skupna iztočnica teh prispevkov je bila vztrajanje na izvorni suverenosti slovenskega naroda z lastno samostojno državo, povezano v neko obliko jugoslovanske konfederacije. Kljub temu prispevki niso postavljali pod vprašaj obstanka Jugoslavije, vendar so zagovarjali, da bi morala biti ta preoblikovana tako, da Sloveniji ne bi mogla preprečiti evropskega razvoja k demokraciji, proč od boljševiškega skrbništva komunistične partije. Vsak od navedenih avtorjev je razmišljal o slovenski naciji kot nosilki državne suverenosti, o spravi med Slovenci, slovenskem jeziku v vojski, civilni družbi, pravnih načelih, pravici do samoodločbe, medgeneracijski politiki in še o nekaterih drugih vprašanjih. Odgovor slovenskih oblasti na prispevke za slovenski nacionalni program je bil sicer odklonilen, vendar glede na druge jugoslovanske republike relativno zmeren. Revija je takoj po izidu postala osrednja tema političnih razprav v državi. V Jugoslaviji so pričakovali in zahtevali ukinitve revije, zapor za urednike in avtorje »Nove revije« ter politične čistke. Ti politični napadi so med partijskim članstvom nepričakovano krepili spoznanje o potrebni narodno-politični enotnosti Slovencev, vse več komunistov pa je zagovarjalo politične spremembe v slovenski družbi in federaciji. Komunistična vodstva drugih jugoslovanskih republik so slovenskemu partijskem vodstvu tokrat prvič povsem jasno očitali, da zavestno dovoljuje in vzpodbuja razvoj protirevolucionarnih in protiustavnih sil. Predstavnik »Nove revije«, Dimitrij Rupel in Niko Grafenauer, sta se pred obtožbami in očitki branila, kakor sta vedela in znala. V knjigi Zakaj je Slovenija postala samostojna država, avtorja Milana

Balažiča, ki pa se je kot član vodstva ZSMS edini postavil v bran »Novi reviji«, je napisano tudi to:

»Nova revija ni proti samoupravljanju, toda iz njenega programa izhaja pravica do samostojnega premisleka, do iskanja novih poti in intelektualnega eksperimentiranja. Tako so v reviji problematizirali nacionalizem kot nacionalno samozadovoljstvo, pisali zoper meščansko ideologijo, ki propagira poslušnost, tokrat pa so se posvetili problemu preživetja slovenske kulture in naroda.« (Balažič, 2016, str. 26)

V jugoslovanski javnosti je vrelo še mesece. Od zborov krajevnih skupnosti, delavcev v podjetjih do najvišjih državnih organov, so se zgražali nad nesprejemljivimi tezami »Nove revije«, ki so po obsodbah temeljile na pripravljenem načrtu razbitja Jugoslavije. Še vnaprej trajajoča politična očitavanja so privedla do političnih premikov na slovenski sceni, ki pozneje razpade na uradno partijsko politiko, kulturniško stranko in mladinsko alternativo. Zgodi pa se še nekaj: prvič je na prizorišče stopila Jugoslovanska ljudska armada, njen general Milan Daljević pa je razglasil, da zaradi napadov »Nove revije« armada ne more, ne sme in ne bo ostala tiho.

4.3 Pot v samostojnost

Slovenski politični prostor se je izoblikoval v začetku leta 1990, ko je Skupščina SR Slovenije 29. 12. 1989 sprejela zakon o političnem združevanju, istega dne pa je bil sprejet tudi zakon o volitvah v skupščine. Še pred volitvami, v začetku marca 1990, je bil v okviru tedanje socialistične skupščine sprejet amandma, na podlagi katerega je bil v nazivu Slovenije izpuščen pridevnik »socialistična«, konec marca pa zakon o himni Republike Slovenije, ki je uradno postala Zdravljica. Sprejeto je bilo še več amandmajev, in sicer v zvezi s služenjem vojaškega roka in drugih vprašanj vojaške obveznosti. K temu je bilo marca 1991 sprejeto še ustavno dopolnilo, da se vojaškega roka ne služi več v Jugoslovanski ljudski armadi. Velik zasuk v slovenski politiki je predstavljal tudi proces proti četverici, ko so slovenski agenti Službe državne varnosti našli vojaški dokument, v katerem je poveljnik ljubljanskega armadnega območja Svetozar Višnjić zaradi napetih političnih razmer pozival k povečani stopnji pripravljenosti vojaških enot v Sloveniji. Skušali so ugotoviti, kako je v javnost pricurljala vsebina magnetograma Kučanove razprave na 72. seji Centralnega komiteja ZKJ, ki ga je v roke dobilo uredništvo Mladine. Pripadniki Službe državne varnosti so kopijo Kučanove razprave že konec aprila odkrili v računalniškem podjetju Mikroda, v katerem je

bil zaposlen Janez Janša, hkrati pa so našli tudi kopijo vojaškega dokumenta. 31. maja 1988 so ga tako Služba državne varnosti in ljubljanski kriminalisti aretirali, uro za tem pa so prijeli tudi Ivana Borštnerja, ki naj bi kopijo tajnega vojaškega povelja posredoval novinarjem Mladine. Aretacija je sprožila val protestov in veliko vznemirjenje javnosti, saj se je zdelo, da je vojaški vrh začel zapirati kritike JLA in nasilno posegati v slovensko politično življenje, o čemer se je že dolgo govorilo. Pozneje so prijeli tudi novinarja Mladine, Davida Tasića, ki naj bi od Borštnerja prejel tajni dokument, odgovorni urednik Mladine, Franci Zavrl, pa se je umaknil v psihiatrično bolnišnico, da bi se izognil aretaciji. Ko je postala znana odločitev senata, da bo proces zaprt celo za pravne strokovnjake, ob tem pa bo potekal v srbohrvaščini, so se začeli množični protesti. 18. julija, na prvi dan procesa proti »četverici«, se je pred sodiščem zbralo nekaj deset ljudi, devet dni pozneje ob koncu procesa pa že več kot deset tisoč. Vojaško sodišče je 27. julija 1988 v Ljubljani obsodilo Borštnerja na štiri leta zapor, Janšo in Zavrla na poldrugo leto ter Tasića na pet mesecev. Slovenske oblasti so obsojencem zaporno kazen olajšale tako, da so jih napotile v zapor odprtega tipa in so jih predčasno pomilostile. Spor slovenske alternative z JLA, ki je dosegel vrhunec v procesu proti četverici, je občutno pospešil razhajanje jugoslovanske federacije z Slovenijo. Predlog za izvedbo plebiscita, ki ga je poslanska skupina Socialistične stranke Slovenije, je najprej naletel na neodobravanje s strani tako koalicijskih kot opozicijskih strank. Na pobudo Demosovega predsednika Jožeta Pučnika so se predsedniki vseh parlamentarnih strank 19. novembra sešli na seji in se zedinili glede datuma in izvedbe plebiscita. Vprašanje: »Ali naj postane Slovenija na dan tega plebiscita neodvisna in suverena država, ki ni združena v SFRJ?« ni prinašalo zagotovila, da bodo to sprejeli v drugih jugoslovanskih državah in zveznih oblasteh, še manj pa vedenje, kako se bo odzvala mednarodna skupnost. Zakon o plebiscitu je bil sprejet z dvesto tremi glasovi, nihče ni bil proti, štirje poslanci pa so se vzdržali. Plebiscit, ki je potekal pod geslom »Štiri milijone pridnih rok«, je bil izveden v nedeljo, 23. decembra 1990. Glasovanja se je udeležilo 93,4 % volilnih opravičencev, za samostojnost in neodvisnost Slovenije pa jih je glasovalo 88,5 %. Uspeh plebiscita je med državljani Slovenije vzbudil optimizem in upanje glede nadaljnjega političnega razvoja, oblast pa je zavezal k uresničevanju izrečenih propagandnih obljub.

Po zmagi Demosa na volitvah in imenovanju Peterletove vlade maja 1990 se je dejansko začel proces ločevanja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega, ki je trajal do decembra 1991. V tem obdobju si je vlada postavila najpomembnejši gospodarski cilj: preživetje

gospodarstva v razdobju sistemske transformacije, ki je zajemalo prilagajanje političnim odločitvam, zvezni gospodarski politiki, dogajanjem v Jugoslaviji in po svetu. Vlada je tedaj še nihala v odnosu z Jugoslavijo, zato je še nekaj časa podpirala jugoslovansko politiko in se na tiho zavzemala za postopno in dolgoročno osamosvajanje gospodarskega področja. Gospodarsko osamosvajanje se je začelo januarja 1991, ko se je z uvedbo lastnega sistema neposrednih davkov izločila iz Jugoslavije in odstopila od bančnega sistema na zvezni ravni. Daleč največ težav je vladi povzročilo sprejemanje zakonodaje, potrebne za prehod v tržno gospodarstvo. Najresneje se je Demosova oblast lotila spreminjanja šolskega sistema. Ker so o nekaterih spremembah razmišljali že pred političnim preobratom, novosti niso naletele na huda nasprotovanja, marveč na podporo javnosti. Največja novost je bila odprava usmerjenega izobraževanja, ponovna vpeljava gimnazij in na novo uveljavljena matura. Spremenil se je učni načrt, število ur, namenjenih srbohrvaščini, pa se je porazdelilo med slovenščino in tuji jezik. Problematika Slovenije je bila, kljub zmagi Demosa, ki je bil protijugoslovansko usmerjen, in izvedbi večstrankarskih volitev, v očeh zveznih oblasti in vojske še vedno v ozadju, saj so se z osamosvojitvijo Slovenije nekako sprijaznile. Odkrita sovražnost zvezne oblasti do Slovenije se je prvič pojavila, zaradi konfliktov z vojsko, konec maja 1991, saj je slovenska skupščina sprejela sklep, da naborniki iz Slovenije vojaškega roka ne bodo več služili v JLA. Predsednik Marković je sicer poskušal osamosvojitev Slovenije, ki je bila načrtovana 25. junija 1991, dva tedna prej preprečiti s pogajaji in grožnjami, a ni nič pomagalo. Na ta dan je vsa oblast na ozemlju Slovenije prešla na slovenske državne organe, prenehala je veljati Ustava SFRJ, Republika Slovenija pa je prevzela vse pravice in dolžnosti, ki so bile z njeno ustavo prenesene na SFRJ. 26. junija zvečer, ko je na trgu pred slovensko skupščino potekala slovesna razglasitev neodvisnosti Slovenije, je slovesnost zmotil prelet vojaških letal. Kljub temu se vojska JLA ta dan v slovesnost ni več vmešavala. V dneh tik pred desetdnevno vojno so se nekatera gospodarska gibanja začasno normalizirala, industrijska proizvodnja se ni več zmanjševala, temveč je stagnirala. Povečevati se je začel tudi konvertibilni izvoz, večala pa se je tudi relativna likvidnost gospodarstva. 27. junija se je začela desetdnevna vojna z naskokom enot JLA na mejne prehode, ki so hkrati označevali tudi mejne prehode z Jugoslavijo. Ker je slovensko vodstvo za zavarovanje osamosvojitve predvidevalo vmešavanje JLA, so bili na napad pripravljene. Oboroženi spopadi so se razvili šele postopno, takrat so padle tudi prve smrtne žrtve, veliko pa jih je bilo tudi ranjenih. V spopade se je vmešala tudi Evropska skupnost, ki je zahtevala ustavitev spopadov v

Jugoslaviji. Obe strani sta začasno umiritev vojne večkrat prekršili in za to obtoževale druga drugo. Predsedstvo republike Slovenije je prvo razglasilo enostransko ustavitev ognja, šele naslednji dan pa je v to privolila tudi JLA.

Zadnji korak na poti do mednarodnega priznanja Republike Slovenije in njenega vstopa v svet se je zgodil 22. maja 1992, ko je OZN v New Yorku v polnopravno članstvo sprejel tri nove države: Bosno in Hercegovino, Hrvaško in Slovenijo.

5 POLITIČNA POT

5.1 Vstop v politiko

Slika 6: Ivan v Gornji Radgoni med desetdnevno vojno za Slovenijo (Vir: Večer arhiv)

Za svoje dobrodelne akcije je bil Ivan Kramberger deležen vedno manj in manj publicitete, pa še ta je bila porogljiva. Kljub temu da so se ljudje spraševali o verodostojnosti njegovih besed in dejanj, je bil v času, ko se je odločil za kandidiranje za predsednika Republike Slovenije, vseeno eden najpopularnejših Slovencev. Za kandidaturo se je odločil zaradi več razlogov.

Prvi je bil vsekakor zaradi velike podpore ljudi. V pismih so mu pisali in zatrjevali, da je najbolj sposoben za kandidaturo predsednika, saj je pravičen, rad ima bolne, otroke in da lahko samo on reši slovenski narod izumiranja. K odločitvi oz. »božjemu klicu«, kot ga je sam poimenoval, je pripomogel še prav poseben spomin na čas, ko je deloval v Nemčiji. Takrat je prvič slišal za vedeževalko, za katero se je govorilo, da ljudem natančno napove življenjsko usodo. Čeprav je svoje storitve krepko zaračunavala, se je pri njej oglasil v svoji delavski obleki in z žuljavimi rokami, ona pa mu je takoj rekla, da bo nekoč še predsednik države majhnega naroda. Poleg tega je Kramberger kot razlog navajal nenadno slutnjo, da hoče nekdo »slovenski narod klati«, da je narod ogrožen in potrebuje rešitelja, krivo pa je bilo tudi njegovo nezadovoljstvo s političnim sistemom, še posebej doma, v Občini Gornja Radgona. Mariborski novinar Srečko Niedorfer ne izključuje niti možnosti, da bi po njegovi teoriji to bila dobra snov za knjigo, saj je takrat popisal že pravzaprav vse, kar mu je prišlo na misel, denarju, ki ga je dobil od prodanih knjig, pa se ni bil pripravljen odpovedati. Dobrega mnenja ni imel Kramberger niti o Cirilu Zlobcu.

»On je kriv, vsaj rekli so mi tako, da me niso sprejeli v Društvo pisateljev Slovenije. Prodal sem več knjig kot vsi člani Društva pisateljev skupaj, oni pa rečejo, ne, za Krambergerja pa tukaj ni mesta. So se že zbal, da bi se še bolj jasno videlo, kdo je kdo in kdo kaj velja.« je komentiral Kramberger. (Niedorfer, 1990, str. 87)

Njegova žena, Marjeta, ni bila nad nenadno moževo odločitvijo nič kaj presenečena, saj je bila podobnega že navajena. Na mišljenje mnogih, da je Kramberger malo čez les, je dejala, da je Ivan strašansko dober človek, dober mož in čudovit oče in pritrdila, da je v njem res nekaj nastopaštva, nekaj želje po popularnosti, a da je pač posebnej in to je to.

1. februarja 1990 je pred spomenikom Franceta Prešerna v Ljubljani prvič govoril o svoji politični karieri in odprl novo poglavje v svojem življenju. Še sam je bil presenečen nad odzivom Ljubljančanov, ki jih je pričakoval nekaj deset, prišlo pa jih je okoli tri tisoč. Pohvalil se je z dejstvom, da bo imela Slovenija novega voditelja, ki ga na oder ni postavila nobena stranka, ampak on sam. Aktivno se je spravil k delu, od takrat pa do volitev se ni več umiril. Prvi med vsemi štirimi predsedniškimi kandidati si je dal natisniti tudi deset tisoč plakatov, ki jih je sam nalepil, prvi se je pojavil z ženo in otrokom, pa tudi prvi s knjigami, ki jih je sam napisal, ob tem pa je pripomnil, da so Kučanu in Pučniku knjige pisali drugi. Imel je 121 nastopov na prostem, izključno v svoji organizaciji. Med predvolilno kampanjo so ga

enkrat tudi fizično napadli. Zaposlil je tajnico in oblikoval svoj statut s slovenskim grbom in nazivom.

Političnega marketinga se je izučil v Nemčiji, kjer je bil petindvajset let v »šoli za življenje«, kot se je sam izrazil. Tam je bil aktiven v vseh strankah, naučili pa so ga, kako nastopati in kako je treba delati z ljudmi. Ker ni bil predlagan s strani nobene stranke, je moral zbrati vsaj pet tisoč obrazcev s podpisimi volivcev, pri čemer je imel kar nekaj težav. Ljudem, ki so ga hoteli podpreti, na veliko občinah teh obrazcev sploh niso hoteli dati, drugje pa so jih opozarjali, naj tega vendarle ne storijo. Odrešilna ideja, ki jo je Ivanu prišepnil nekdo iz oblasti, je bila, naj si obrazce sam natisne in jih da ljudem v podpis. Druga, skorajda pogubna ovira je bila objava, češ da je Kramberger že zbral dovolj podpisov, kar pa niti približno ni bilo res. Kljub temu se ni predal in po vseh radijskih postajah zanikal to vest ter lažno informacijo na koncu obrnil sebi v prid. 9. marca 1990 je šest tisoč ustreznih obrazcev, pa tudi predlog kandidature, izjavo in potrdilo o državljanstvu predal tajniku republiške volilne komisije, Marku Golobiču, in ob tem izjavil, da kaj takega nikomur drugemu ne bi uspelo. V prostore republiške volilne komisije na Župančičevi ulici 3 v Ljubljani je Kramberger s seboj pripeljal še ženo in sina. Potem ko je dobil v roke potrdilo o predaji glasovnic, je pooblastil svojo ženo, da bo njegova zastopnica pri žrebanju zaporedja na volilnih listih. Doma je glasovnice skrival v svoji grobnici, saj so mu jih ukradli, ko jih je še hranil v svoji gostilni. Seveda pa med procesom zbiranja obrazcev ni vse teklo kot po maslu, saj je Kramberger doživel tudi nekaj neprijetnosti. Tako ga je na primer 22. februarja v Titovem Velenju za hlače potegnil Rudi Malenšek, skladiščnik iz jame Škale, ter mu iz rok zbil mikrofona, ogorčen nad tem, kar je Kramberger govoril o Titu. Množica ljudi se je postavila Krambergerju v bran, napadalec jih je skupil in tako je Ivan v javnosti dobil nove točke. Pozneje je o obisku Titovega Velenja govoril tako:

»Poglejte, bil sem v Titovem Velenju. Velenje je bosansko, kot govorimo, pa vendar je Ivana Krambergerja prišlo gledat in poslušat deset tisoč Velenjčanov, ubogega Tita pa le šest tisoč. Tu nimamo več kaj za govorit!« (Paveo, 1990, str. 12)

Kljub temu je Ivan našel vedno dosti lepih besed za pokojnega Josipa Broza Tita, saj je vedno ponosno izjavil, da je komunist in da je »Titova pot naša pot«. Na svoj račun je moral prebrati tudi nekaj kritičnih zapisov, do njegove vloge pa so bili najbolj kritični tisti novinarji, ki so ga najbolj poznali. Eden izmed njih je bil že omenjeni Srečko Niedorfer, ki je sam

priznal, da je bil v napisanem portretu »Raufnkarar za Slovenijo«, objavljenem 22. 2. 1990, do njega pošteno kritičen, pa tudi njegovi kolegi so mu zamerili, ker ga je poimenoval klovn. Kramberger je veliko javno nastopal, večkrat je imel v istem dnevu pred seboj več opravkov. Tako je na primer 2. aprila predstavil najprej svoj program ob 15. uri na Titovem trgu v Slovenskih Konjicah, ob 17.00 pa še pred športno dvorano v Slovenski Bistrici. Naslednjega dne se je pojavil pred marketom v Gornji Radgoni in pri pošti v Lenartu v Slovenskih Goricah. Spet drugič je šel v Ljubljano na televizijsko snemanje sklepne oddaje Podarim – dobim, v Koper, kjer je imel intervju za radio, in v Sežano, kjer je imel nastop. Ivan Kramberger je za svoj predvolilni nastop porabil kar štiristo tisoč konvertibilnih dinarjev.

Volitve v republiško skupščino in občinske skupščine so bile razpisane za 8. april 1990. Na ta dan je potekalo več volitev, in sicer volitve delegatov družbeno-političnega zbora republiške skupščine, volitve delegatov zbora občin, volitve članov predsedstva in volitve predsednika predsedstva. 12. aprila so bile še tako volitve delegatov zborov združenega dela na republiški in občinski ravni, 22. aprila pa še drugi krog volitev delegatov zbora občin in predsednika predsedstva. Čeprav so bile izvedene v različnih dnevih, so bile vse to pravzaprav ene same volitve. Volišča niso bila tako slavnostno okrašena kot pred leti. Če je sploh bilo kaj cvetja, je bilo to zato, ker so ga ljudje prinesli s seboj, ko so se odpravljali v cerkev ali pa so se iz nje vračali. 8. aprila je bila namreč cvetna nedelja. Niti zastave niso plapolale na vseh voliščih, če že, pa so se bolj pojavljale na vaških in ne mestnih voliščih. Seveda ni šlo brez zapletov. Volilna komisija v Lenartu je rezultate volitev zbirala ob svečah, saj je občinska stavba ostala brez elektrike. O občini Laško, ki je sodila med tiste občine, kjer je bilo v povprečju manj telefonov kot v drugih slovenskih občinah, pa so morali namesto telefonov uporabljati radijske oddajnike lokalnih radioamaterjev.

Reykjavik
Islandija 8.5.90

Spoštovani Tovariš Ivan Kramberger!

Pišem vam kot vidite daleč od doma iz otoške države Islandije kjer živim in delam izključno za prihodnost. Vseskozi sem spremljal (sem naročnik Nedeljskega) vaše nastope kandidaduro za predsednika Republike Slovenije in kar je najpomembnejše, vaša darovanja za bolane otroke.

Če bi vam pisal pred volitvami mi najverjetneje ne bi verjeli, toda sedaj, ko je cela ceremonija že mimo, upam, da mi verjamete, da bi volil za vas. Volil kot vidite zaradi oddaljenosti nisem, a trdo upam, da bom to lahko na naslednjih volitvah.

Na časopise in novinarje, ki so pisali proti vam se počvižgam, kajti le ti so delovno dolžnost (največkrat) opravljali po naročilu predstojnih. Da sem zaključil vašo osebnost mi je bilo dovolj v štivo vašega knjiga Štajerci ne marajo Krambergerja, ki sem jo kupil na lanskoletnem letalskem mitingu na Aerodromu Ljubljana, kjer sva bila prisotna obo. Vi se nene za gotovo ne spomnite saj sem bil le eden od vaših ne vem koliko tisočih kupcev, Kramberger pa je le eden in ni ga Slovenca, ki ga ne bi poznal.

Knjiga mi je bila všeč in kar težko je verjeti v vse človeške podlosti, ki jih opisujete, toda Vi ste ostali Ivan Kramberger, mnogi pa, ki so vam nasprotovali imajo danes že slabo vest. Ta slaba vest bo vseskozi slabša in bolj črna kajti vaš glas se bo vedno bolj širil, njihov pa bo vedno bolj neuslišán.

II. junija bom z mojim dekletom Darjo Žorman prispel na ljubljansko letališče, v mesecu, ki bo od takrat stekel pa imava željo obiskati vas in vaše gostišče, ter poklepčati z Vami, Vašo ženo Marjeto in seveda z Ivančkom in Ančko. Ne gre pozabiti namreč, da ima Darja zelo rada otroke in živali kot tudi ceni Vas čeravno je Štajerka iz Maribora.

Ko prejmete moje pismo vas lepo prosim, če mi pošljete telegram kateri dan lahko prideva. (Zihr je zihr sem pač Gorenjec iz Kranja).

Lep pozdrav Vam
Marjeti
Ivančku
in
Ančki

Moj naslov:
Zoran Ivanovič
Hjalmholt 8
105 Reykjavik
Island

Slika 7: Pismo Ivanu Krambergerju z Islandije (Vir: Ivan Kramberger ml.)

Srečko Niedorfer se v svoji knjigi spominja dneva prvih volitev. 8. aprila 1990 je z Ivanom in njegovo ženo Marjeto sedel v restavraciji hotela Turist v Ljubljani. Ivan se je po eni strani bal zmage, saj bi v tem primeru izgubil nemško pokojnino, ki mu je prinašala večino denarja, pa

tudi njegovi ženi ni bilo vseeno, saj je to bila edina socialna varnost za petčlansko družino, skupaj z otrokoma, ki ju je pripeljala v zakon z Ivanom, po drugi strani pa sta vseeno upala na čudež. Tisto jutro se je šalil, da bo v primeru zmage pobegnil v Nemčijo. Ko so sredi noči, okoli 1.40 zjutraj, prišli v tiskovno središče v Cankarjevem domu, je bil Ivan prava senzacija, saj je osvojil skoraj dvajset odstotkov glasov. Med slovenskimi notranjepolitičnimi komentatorji so padale stave o končnem izidu, nekateri pa so se ob Krambergerjevem uspehu prijemali za glave. Ob tem času je ostalo v Cankarjevem domu le še malo novinarjev, bolj kot ne vsi kandidati so se, čakajoč rezultate, odpravili domov. Krambergerju je njegov nenadni uspeh godil, a ko je po radiu nekdo rekel, da je nastopal na precej nizki ravni, ga je zadelo kot strela z jasnega. Svoji ženi in Srečku je razložil, da si je narod sam kriv, če večina Slovencev ni spoznala, da je njemu zaradi njegove sposobnosti usojeno mesto predsednika Republike Slovenije. Kramberger, ki je vedno znal presenetiti in je bil poln nenavadnih in drznih idej, je kljub porazu na volitvah predlagal, da bi vsi trije predsedniški kandidati prišli k njemu v Negovo na velikonočno kosilo. Za to idejo se je takoj ogrel direktor ljubljanske televizije, Stane Grah, in zadeva je bila tako rekoč v hipu dogovorjena. To je bila že druga senzacija, ki jo je povzročil Kramberger, spričo katere je osupnila skoraj vsa Slovenija. Tja je odšla tudi reporterka Jelka Šprogar z Večera, ki je na to temo napisala tako dobro reportažo z naslovom »Daj župo za predsednika«, da se je Večer tistega ponedeljka odlično prodajal. Srečku Niedorferju se je Kramberger oglasil tudi po telefonu in ga najprej pokaral, ker ni prišel na velikonočno kosilo, potem pa povedal, da je celotna zadeva trajala sedem ur ter da se je v celoti pobotal s Pučnikom, s Kučanom pa tudi pošalil. Pohvalil se je še, da ga za redno sodelovanje prosita reviji Jana in Mladina, povedal je tudi, da bo šel v sredo, 18. aprila, zaradi srčnega napada za štirinajst dni v bolnišnico v Ljubljano. Kramberger je bil nad idejo, da Srečko Niedorfer o njem piše knjigo, najprej navdušen, poslal mu je še eno njegovih knjig, potem pa, ko je videl, da knjiga res utegne nastati, je izdajo »prepovedal« in mu v primeru izdaje knjige grozil s kazenskim postopkom. Srečkov odnos do Ivanovega kandidiranja je mogoče povzeti v tem odstavku:

»Pa sem imel le prav, ko se mi kot predsedniški kandidat ni zdel najbolj primeren. Kot poživitev in popestritev volitev že, to vsekakor, kot morebitni predsednik pa ... Bog nas obvaruj!« (Niedorfer, 1990, str. 100)

Zanimanje domačih in tujih medijev za prve svobodne večstrankarske volitve v Sloveniji je bilo v povojni Jugoslaviji ogromno. V Ljubljano je prišlo celo čez sto devetdeset domačih

novinarjev in kar triinsedemdeset tujih novinarskih ekip. Zastopane so bile vse velike svetovne agencije, vsi pomembnejši evropski in ameriški časniki ter televizijske postaje. Na povabilo Skupščine Republike Slovenije so prišle tudi delegacije kongresa ZDA, deželni zbor Koroške in Štajerske ter deželni svet Benečije in Furlanije - Julijske krajine. Pri pošiljanju tekstov na vse konce sveta ni prihajalo do zastojev, novinarske konference so pripravljali v bližini mesta volitev in ob točni uri. Na televizijskih ekranih so se ves čas obnavljali telopi, ki so opozarjali na novinarske konference, pomembne telefonske številke, morebitne spremembe programa, hkrati pa je bilo mogoče spremljati tudi televizijski program RTV Slovenija. Poročilo v britanskem Guardianu je sporočilo, da so se Slovenci pridružili demokratičnim narodom, naslednji članek pa je nosil naslov »Prva jugoslovanska republika glasuje za prekinitev s komunizmom«. Pisali so o visoki volilni udeležbi, pa tudi, da bodo nedeljske volitve skupaj s hrvaškimi skoraj zanesljivo pripeljale do odprave komunistične vladavine v Jugoslaviji in pospešile razpad jugoslovanske federacije. Medtem je v Sovjetski zvezi televizija poročala o prvih svobodnih volitvah v Jugoslaviji v okviru politične konference med različnimi strankami, zvezami in združenji, Tass pa je poročal, da slovensko glavno mesto spominja, s svojo razstavo politične reklame, prelepljeno s predvolilnimi plakati, na božično drevesce. Avstrijska televizija je namenila volitvam pri nas, na Madžarskem in v Grčiji daljšo oddajo, pozneje pa so dunajski poročevalci povedali, da ima Kučan vse možnosti za zmago. Avstrijska televizija ORF se je spravila na Krambergerja, ga imenovala za ekscentrika in dodala, da Romi v Pomurju niso glasovali, ker niso pismeni. O volitvah so, sicer na kratko, poročali Zahodni Nemci na programih SAT 1 in RTL plus. Dobre želje so voščili iz Gradca, in sicer novinarji iz graškega Kleine Zeitung, ki jih je zanimalo, kako kaže kandidatom in strankam trenutno, in Marburga, ki je mesto v zvezni deželi Hessen v Nemčiji, iz katerega se je oglasil H. R. Mudersbach, ki je bil nazadnje gost Maribora leto pred volitvami. Reporterji iz Rima so poročali o mirnih in normalnih volitvah in povedali, da bo prav takšen tudi prehod v demokracijo. Mediji iz Trsta in v Furlaniji - Julijski krajini so slovenske volitve postavili na prvo mesto z ugotovitvijo, da komunisti pri nas za razliko od vzhodnih držav ne bodo kaznovani.

5.2 Drugi kandidati in nasprotniki

Kandidaturo za člane predsedstva je vložilo kar sedem strank, vseh kandidatov pa je bilo dvanajst. Nekdanje družbenopolitične organizacije so imele za volitve v predsedstvo po več kandidatov: ZSMS – Liberalna stranka in Socialistična zveza Slovenije po tri, ZKS-Stranka,

ki se je preimenovala v Stranko demokratične prenovе – SDP, pa dva. Štiri stranke Demosa so predlagale vsaka svojega kandidata. Za predsednika predsedstva so poleg Ivana Krambergerja, ki je kandidiral kot samostojni kandidat, kandidirali še trije, in sicer Milan Kučan kot kandidat SDP in Socialistične zveze Slovenije, dr. Jože Pučnik kot kandidat Demosa in zdravnik dr. Marko Demšar, kandidat ZSMS – Liberalne stranke.

Ker SDP republiški volilni komisiji ni pravočasno prijavila Kučanove kandidature, je moral ta kot soglasje h kandidaturi pridobiti tisoč potrjenih podpisov volivcev in volivk, to pa zanj navkljub vsemu ni bilo preveč težavno opravilo. Do največjih trenj je prihajalo med strankama Demos in SDP, saj so imele stranke, nastale iz družbeno političnih organizacij, kot je bila SDP, opazno prednost pred Demosovimi pa tudi drugimi strankami. Vzrok za to je bil, da se je ZKS-SDP za razliko od Demosovih strank velikokrat pojavlja v osrednjem televizijskem dnevniku, bolj pa so jih podpirali tudi mediji, zlasti nacionalna televizija. V volilni kampanji, ki je bila načeloma mirna, je prišlo tako samo do nekaj udarcev s strani Demosa, saj je Pučnikov volilni štab natisnil plakat s »poštenimi socialdemokrati« in »poštenimi komunisti«, na njem pa sta bila med komunističnimi diktatorji navedena tudi Ciril Ribičič in Milan Kučan. Politične stranke so za naklonjenost volivcev pravzaprav tekmovalе samo na volitvah v družbenopolitične zbornice republiške in občinskih skupščin, na rezultate volitev pa njihovi programi in obljube niso pretirano vplivale. Za volivce je bila odločilna »simpatičnost« strankarskih voditeljev in članstva. Če pogledamo s te perspektive, ni bil Kramberger kot samostojni kandidat v nobenem zaostanku za tremi protikandidati, marveč bi lahko rekli, da mu je njegova nepolitična dobrodelna preteklost pri pridobivanju volivcev in volivk na svojo stran še pomagala.

V očeh mnogih volivcev je Kučan posebljal »mir«, hladnokrvnost in preprost prehod v novo slovensko družbo, mnogi pa so pravili, da ne zna koketirati z volivci. Kritiki so mu očitali, da je preveč »kabinetski« in premalo »ljudski« politik. Bil naj bi precej zadržan, po strogih pravilih precej monoton govorec, ki ni znal vzbujati kakšnega viharnega odziva poslušalcev, kot sta to storila odločni in jedrnat Pučnik ter odrezavi in duhoviti Kramberger, brez katerega bi bile volitve samo »dolgočasen komunistični pogreb«. Zakaj so potem ljudje v veliki večini volili človeka, ki ni imel posebne karizme, ni bil bleščeč govornik in se je še razglašal za komunisto? Odgovor leži na dlani: Kučanu in njegovemu volilnemu štabu je bilo precej jasno, da imajo veliko prednost pred ostalimi protikandidati, v tem pogledu pa so se lahko na začetku odrekli napadalni taktiki in se posvetili mirnemu propagiranju svojega programa.

Volivce so tu in tam spomnili tudi na septembrsko celonočno sejo, ki je Kučana promovirala v pravega nacionalnega junaka. Takšna strategija je Kučanovi osebnosti seveda veliko bolj ustrezala. Za dr. Jožeta Pučnika pa se je ljudem zdelo, da se je odločil za samomorilsko potezo, ko je ob Milanu Kučanu kandidiral za predsednika predsedstva Republike Slovenije, čeprav je imel v preteklosti že veliko izkušenj s politiko, nekaj časa je bil celo v Partiji, bil pa je tudi zelo izobražen. Kljub temu je trdil, da se je za kandidiranje odločil zavestno, kljub močnemu nasprotniku, in ob tem dejal, da ne pozna političnih sovražnikov, samo politične nasprotnike. Zavzemal se je za suverenost takratne republike v jasno opredeljeni konfederaciji ali pa celo v odcepitvi, o kateri je dejal: »Ne bojim se osamosvojitve Slovenije, vendar si le-te ni treba zastaviti kot cilj že od vsega začetka.« (Lorenci, 1990, str. 2)

Dr. Marko Demšar, strokovnjak za ultrazvočno dializo in predsednik slovenskega zdravniškega društva, se je volitev in njenih priprav lotil na malo drugačen način. Povedal je, da je bil njegov nastop in nastop njegove stranke ves čas usmerjen afirmativno, niso se spuščali v podle prijeme, psovali drugih kandidatov ali ustvarjali kakršnih koli incidentov, s tem pa so »mirili določene napetosti med dvema velikima blokoma«. On sam je na dan volitev prispel s smučanja v Franciji, kamor je odšel s svojo hčerko, po volitvah pa je še obiskal prijatelja v Medvodah. Tudi njegova stranka liberalcev je kljub napetosti volitev preživela sproščen dan, saj so imeli v svojem štabu glasbeno-pevski večer.

Slika 8: Ivan Kramberger in Milan Kučan (Vir: Večerov arhiv)

Med kandidati za predsednika predsedstva je po pričakovanjih dobil največ glasov, 44,4 %, Milan Kučan, sledili pa so mu Jože Pučnik s 26,6 %, Ivan Kramberger z 18,5 % in Marko Demšar z 10,4 % glasov. V drugem krogu volitev, ki je potekal 22. aprila 1990, je bil za predsednika predsedstva izvoljen Milan Kučan s 657.196 glasovi volivcev in volivk, Jože Pučnik pa jih je dobil 464.435.

Krambergerjev uspeh na volitvah je presenetil marsikoga, Večerova novinarka Jelka Šprogar je zapisala izjavi prvega in drugega iz prvega kroga volitev, ki sta imela svoji mnenji o Krambergerjevem uspehu. Milan Kučan je na Krambergerjev uspeh reagiral tako:

»Izid me ne preseneča. Poprej je bil podcenjevan delež tistih državljanov, ki želijo imeti človeka iz svoje sredine, človeka, ki zna govoriti njihov jezik. Ivan to zna in je potegnil za sabo ljudi, ki se skozi statistiko ne vidijo.« (Niedorfer, 1990, str. 98)

Jože Pučnik pa je o njem povedal:

»Sprva sem Krambergerju pripisoval kakšnih petnajst odstotkov glasov. Danes pa moram priznati, da je treba razmišljati drugače: Ivan govori in pove tisto, kar je ljudem v srcu in na duši in česar ne le oni, ampak tudi njihovi predstavniki, ne znajo ali si ne upajo povedati.« (Niedorfer, 1990, str. 98).

Zdi se mi, da ostalim kandidatom Ivan ni predstavljal resne grožnje in se z njegovo priključitvijo kandidiranju nihče ni posebej obremenjeval. Šele po volitvah so ugotovili, da ima Ivan dar, da ve, kdaj je treba človeku popihati na dušo, da ga bodo sprejeli za svojega. Eden izmed razlogov, da so ljudje volili zanj, je tudi ta, da so bili volivci in volivke siti starih obrazov in obljub. Človek, ki se je iz nič dvignil v vrtooglave medijske višine, je ogromno ljudem predstavljal novo upanje in simbol tiste nenadne sreče, ki lahko doleti kogar koli. Kljub temu da sta imela po izrečenih besedah Milan Kučan in Jože Pučnik o Ivanu dobro mnenje, pa obratno ne bi mogli trditi. Ko je Kramberger kasneje govoril o tem, kako bi bilo, če bi res bil izvoljen za predsednika predsedstva Republike Slovenije in kako bi se razumel s člani predsedstva, se je najprej nasmejal, potem pa pojasnil, da bi imel same muke z njimi, oni pa z njim še večje. 9. aprila je na konferenci v Cankarjevem domu po prvih volitvah Kramberger izjavil, da je resnični zmagovalec teh volitev on, saj ga je volil vsak peti volivec, in ga bosta morala za njegove glasove prositi oba, Kučan in Pučnik. Sam je rekel, da v drugem krogu volitev ne bo volil, in ponovil, da bi bil v Ameriki zaradi njegovih težkih

pogojev prava senzacija, tukaj pa še vedno vsi tečejo samo za Kučanom in Pučnikom. Bil je edini od štirih kandidatov, ki so mu ljudje na koncu zaploskali.

5.3 Krambergerjeve politične ideje in nadaljnji načrti

Na svojih mnogih javnih nastopih med predvolilno kampanjo je ljudi že v svojem znanem slogu vedno navduševal z govori. Tako je množici ljudi večkrat rekel, da nič ne obljublja, vendar da želi Slovincem svobodno državo, s katero jih bo popeljal v Evropo. Tako ga je tudi 25. marca 1990 v Žalec pred hotel Rubin kljub dežju prišlo poslušat več sto ljudi. Prisotne je nagovoril tako: »Ali bomo delovni ljudje, kmetje, invalidi in mamice zmagali?« (Večer, 1990, str. 5) in pri tem ljudem svetoval drugačnega predsednika, torej sebe, jim obljubljal boljše življenje. Pri tem je povedal, da če je predsednik sposoben poskrbeti zase, za svojo družino, potem bo poskrbel tudi za narod. Ljudstvu je povedal, da ima posebno prednost, saj, izhajajoč iz revne družine, zna ceniti delovnega človeka. Ker je petindvajset let delal v kapitalizmu in petindvajset v komunizmu, zna primerjati, kaj je boljše, opravljal pa je dela od čistilca ulic, specialista za umetne ledvice do pisatelja.

Slika 9: Ivan Kramberger je imel ogromno privržencev (Vir: Slovenske novice [online])

Kramberger je svoj volilni program prvič predstavil v Ljubljani pred Prešernovim spomenikom. Zbrala se je ogromna množica, ki je skoraj prekrila Tromostovje. Ljudem je obljubil, da bi v primeru zmage na volitvah omogočil naslednje stvari: zmanjšal vojsko za 80 % in denar namenil za zdravstvo; delavcem dal možnost, da postanejo delničarji in lastniki tovarn; kmetom vrnil, kar jim je zaplenila agrarna reforma; zdravnikom omogočil zasebne ordinacije; dovolil zasebne šole, predvsem obrtne in gimnazije; omogočil zasebne tv in radio ter časopise brez cenzure; prepovedal atomske centrale, zmanjšal nepotrebno cestno in mestno razsvetljavo; ukinil krajevne skupnosti; omogočil, da bi voditelje tovarn izbirali delničarji; da tisti, ki želijo, lahko v šoli obiskujejo verouk, in zahteval sojenje za vse, ki so povzročili škodo slovenskemu ljudstvu.

Kljub razočaranju nad volitvami pa se ni pustil zмести in nad svojo politično potjo še ni popolnoma obupal. V intervjuju za revijo Delo je dejal, da se iz političnega življenja sploh ne misli umakniti. Povedal je, da bo najverjetneje šel nazaj v Nemčijo za leto ali dve, da se bo o teh stvareh še bolj natančno poučil, po štirih letih pa bo primarširal nazaj s svojo ljudsko stranko in zmagal. A ne samo to, njegova zmago bo hkrati absolutni rekord, ki ga ni imel še noben predsednik na svetu. Nad tem je bil neizpodbitno prepričan, saj mu je bilo prerokovano, da bo nekoč oče naroda, pa tudi iz svojega prvega predvolilnega boja se je ogromno naučil. Njegova glavna napake je bila, da je kandidiral sam, brez stranke, ki pa jo je v času po volitvah že imel. V njej je bilo kar pet tisoč ljudi, rekel pa je, da je v njegovi stranki še vedno prostora za vse – doktorje, inženirje, profesorje in preproste ljudi. Povedal je tudi, da bo počasi nehal pisati knjige, njegova zadnja pa bo knjiga o opici Ančki, saj ne gredo v promet in so navsezadnje samo še reklama za naslednjo volilno kampanjo. Zaradi volitev je spremenil tudi svoj imidž, ni več toliko preklinjal, nosil je normalno obleko, kar mu ni bilo v navadi, namesto z bugattijem se je vozil z mercedesom, opico je puščal doma, spremenil pa je tudi svoj značaj. Po volitvah si je nova oblast razdelila stole, kabinete in funkcije. Na vprašanje, kakšno vlogo bo igral po volitvah, je odgovoril, da že zdaj ustvarja opozicijo v pravem smislu besede, za sedež v skupščini pa je zaprosil Kučana in Pučnika, a ni nihče odreagiralo. Na oznanilo v Dolenjskem listu, da njegova zvezda počasi zahaja, se je odzval precej burno, v smislu, da ljudje ne razumejo, da ne more biti ves čas na vrhu popularnosti in da je zdaj pač v obdobju manjšega zatišja. V intervjuju je povedal, da od nove vlade ne pričakuje čisto nič, saj je vse samo boj za stolčke, na ljudi pa nihče nikoli ne pomisli. Na konferenci v Cankarjevem domu je oznanil, da že ustanavlja svojo ljudsko stranko in bo

morda celo kandidiral za predsednika Jugoslavije, če že v Sloveniji ljudje »niso bili tako pametni« da bi ga izvolili. Leta 1992 je na volitvah napovedal ponovno kandidaturo, začel s predvolilnimi nastopi in rekel, da si bo prizadeval za vstop v parlament.

5.4 Odziv ljudi na njegovo udeležbo na volitvah

O Ivanu Krambergerju so bila mnenja že od nekdaj deljena. Ljudje so se, kot prej rečeno, že pred njegovimi političnimi dejavnostmi delili na dva tabora, nekateri misleč da je pavliha, drugi pa, da večjega dobrotnika Slovenija še ni videla. Večina ljudi je bila nad njegovim naznanilom, da bo kandidiral za predsednika predsedstva Republike Slovenije, pošteno presenečena, saj ni vedela, kaj od njega pričakovati. Splošno mnenje ljudi je bilo, da je zanimiva popestritev volitev, a da kakšnih resnejših možnosti vendarle nima, saj so se volivci na začetku veliko bolj zagreli za Kučana in Pučnika. Kljub temu so Ivanu ob žalitvah časopisov, v katerih so ga večkrat javno blatili, v bran stopili tako ljudje, ki so navijali za komuniste, kot tisti, ki so bili za demosovce, kar pomeni, da sta pravzaprav obe strani v njem videli tistega, ki bi nasprotni strani odvzel nekaj glasov. Ljudje so zanj volili tudi iz preprostega razloga, in sicer, ker je bil edini, ki je upal brez strahu javno povedati marsikaj, kar drugi ne bi upali nikoli. Ostaja pa dejstvo, da je bil Kramberger v predvolilnem obdobju tudi do marsikoga žaljiv, na primer do Pepce Kardelj, vdove po nekdanjemu največjemu slovenskemu politiku v Jugoslaviji, Edvardu Kardelju. Po zmagi ji je obljubljal podstrešno sobico, skromno pokojnino in vrečo krompirja, češ da bo imela kaj delati. Grdo je govoril tudi o politiku Stanetu Dolancu in sredi Ljubljane zmerjal srbskega predsednika Slobodana Miloševića. Res je sicer, da je skozi svoje nastope govore nekoliko popravljaj in jih kultiviral, kljub temu pa mu je takšne in podobne besede marsikdo krepko zameril.

Njegov nepričakovan uspeh je po besedah nekaterih še najbolje pojasnil zagrebški novinar Zoran Medved, 17. aprila v reviji Danes. Povedal je, da je Ivanu Krambergerju uspelo dobiti naklonjenost starih ženic in »malih ljudi«, na katere je stalno opozarjal, in da njegov uspeh ni nič presenetljivega, če k temu prištejemo še vse drugo. Njegovo neposrednost, sklicevanje na napake komunistov v zdaj že bivšem sistemu oblasti, privrženost bolnim in nemočnim, ki jim je pomagal z dobrimi deli, in dejstvo, da je bil zares človek iz naroda, ki so mu veliko glasov dali tudi mnogi intelektualci. Pristavil je tudi, da je med vsemi predsedniškimi kandidati najbolje vedel, kdaj se obrniti k televizijskim kameram, v svojih govorih pa je o sebi vedno govoril v tretji osebi ednine, s čimer je v drugih ljudeh vzbudil posebno mnenje o sebi. Na

tako dober končen Krambergerjev volilni dosežek pa so vplivali tudi njegovi protikandidati. Za določeno vrsto volivcev je bil po Medvedovem mnenju Milan Kučan preveč intelektualen in nerazumljiv, Jože Pučnik preveč zaprt vase, kar deluje neiskreno, dr. Marko Demšar pa naj bi svoje možnosti zapravljal že takrat, ko je menil, da je pomembnejše oditi na smučanje v Francijo, kot pa se pojaviti na mnogoboju kandidatov pred televizijskimi kamerami. (Povzeto po Niedorfer, 1990, str. 96–97)

Krambergerjeva popularnost se po končanih volitvah ni nič kaj zmanjšala, saj je že takoj ljudi ponovno navdušil s povabilom ostalih predsedniških kandidatov na velikonočno kosilo. Kot je bilo objavljeno v Večeru 18. aprila 1990, so za mnenje o Krambergerji ideji novinarji povprašali tudi nekaj občanov, ki so bili navdušeni. Eden izmed intervjuvancev je bil tudi Adolf Derganc, upokojenec iz Maribora, ki je izjavil:

»Mislim, da je Kramberger resnično pravi genij, kot je rekel nek psiholog. Genij, ki natančno ve, kako je v določenih trenutkih treba streči rečem. Njegova ideja o skupnem kosilu s predsedniškimi kandidati je odlična in zato je lepo, da so se vabilu odzvali vsi. Takšen pogovor, ki je zagotovo imel tudi resen značaj, je lahko bil veliko bolj sproščen.« (Večer, 1990, str. 9)

Slika 10: Velikonočno kosilo pri Ivanu Krambergerju – od leve: negovski župnik Anton Petek, Ivan Kramberger, Milan Kučan, Jože Pučnik in Marko Demšar (Vir: Večerov arhiv)

6 ATENTAT NA IVANA KRAMBERGERJA

6.1 Shod v Jurovskem Dolu

Ivan Kramberger se je leta 1992 odločil, da ne bo več kandidiral za predsednika države, a je že takrat izrazil željo, da bi s svojo stranko srčno rad prišel v državni zbor. Po besedah Srečka Nidorferja se je od prvih volitev spremenil in politično prekalil. Govoril je bolj stvarno, premišljeno in umirjeno. Njegov tretji predvolilni shod pred uradnim začetkom volilne kampanje 1992 je potekal v nedeljo, 7. junija 1992, v manjšem naselju Jurovski Dol, ki je danes središče občine Sveti Jurij v Slovenskih goricah. Zborovanje je na občini v »vasici tam nekje bogu za hrbtom«, kot so jo poimenovali 10. junija 1990 v Večeru, ko so bralce obvestili o tragičnem dogodku, naznanil ob 19. uri. Kljub temu je že ob 18.40 pred gostilno Špindler, ki stoji na glavnem trgu, govoril kakšnim dvesto ljudem, ki so prišli poslušat sporočilo njegove politične kampanje. Zbranim je tik pred usodnim dogodkom obljubljal, da bo v primeru, če bo izvoljen za predsednika, v Jurovskem Dolu postavil najlepši nogometni stadion v Sloveniji. Mislim da je s tem navdušil večino prisotnih, predvsem mladih, ki so istega dne ob 16. uri spremljali nogometno tekmo, na kateri sta se pomerili ekipa NK Jurovski Dol in selekcija navijačev. Predsednik lokalnega nogometnega kluba Jožef Holer mu je v spomin izročil nogometni dres, Kramberger pa je v svojem nadaljnjem govoru omenjal notranje sovražnike, komuniste in druge nasprotnike, hkrati pa je lepšo prihodnost obljubljal starcem, revežem in bolnikom. Nekaj trenutkov za tem je v »vasici tam nekje bogu za hrbtom« odjeknil usodni strel.

6.2 Grožnje

»Tujec, ki je vstopil v mojo hišo, je zakričal, naj mu dam sto tisoč zahodnonemških mark ali pa mi ubije otroka. Če me boste prijavili policiji, je vpil naprej, vas bodo moji prijatelji vse pobili. Odšel sem po marke in mu jih dal. Toda on mojega sina Ivančka ni položil nazaj v posteljo, pač pa ga je enostavno vrgel ob steno. Še danes ima posledice, saj komaj pravilno govori, kar prizadeva mojemu že tako ranjenemu srcu vedno hujšo bolečino.« (Naša žena, 1989)

To izjavo o grožnjah in terorju, ki ga je deležen, je še pred prvimi volitvami dal Ivan Kramberger na tiskovni konferenci, ki jo je pripravilo uredništvo Naše žene. Konferenca je bila namenjena zbiranju sredstev za SOS-telefon in za zatočišče za pretepe ne otroke in

njihove matere. To ni bil prvi in ne zadnji primer groženj, ki jih je bil deležen Kramberger in ki jih je predstavil javnosti. Pred tem – 13. februarja 1990 – je na radgonskem oddelku za notranje zadeve vložil prošnjo za posest in nošenje orožja. Kot razlog je navedel smrtno nevarnost, saj je z družino živel na samem, doma je shranjeval dragocene stvari in ogromno gotovine, nevarnost pa je bila še toliko večja, saj je kandidiral za predsednika predsedstva Republike Slovenije. Kot razlog je navedel tudi, da so ga že večkrat na domu ali na samem napadli neznanci, mu grozili in neprijetnosti povzročali tudi njegovi družini. Občinski upravni organ je po zakonu o orožju opravil vse potrebne preiskave, 7. marca je zaslišal celo samega Krambergerja. 17. aprila so njegovo prošnjo zavrnilo zaradi pomanjkanja dokazov in upravičenih razlogov in svojo odločitev opravičili s tem, da ne gre za tolikšno stopnjo ogroženosti, da ne bi mogli učinkovito posredovati za varnost državljanov pooblaščen organi. Na to odločbo se je Kramberger pozneje ponovno pritožil na RSNZ, radgonski upravni organ pa je moral še enkrat opraviti ponovne poizvedbe, ki so jih poslali tudi v Ljubljano. Kljub temu so Krambergerjevo prošnjo 29. junija 1990 dokončno zavrnilo. Leta 1991 je spet zatrjeval, da so mu grozili s smrtjo. Pri Šempetru v Savinjski dolini naj bi ga v avtu poskušali zriniti s ceste, kasneje pa so mu ubil opico Ančko, ki je bila njegova nenavadna, a stalna spremljevalka na shodih, pomagala pa mu je tudi pri prodaji knjig. Ob mrtvi opici je ležalo grozilno pismo, v katerem je pisalo, da se bo enako zgodilo z njim.

Za mnenje o grožnjah, ki so bile izvajane nad Ivanom Krambergerjem, sem v intervjuju vprašala **Alberta Mihurka**, danes upokojenega kriminalista s Policijske uprave Maribor, ki je preiskoval umor Ivana Krambergerja, in krajevno aktivistko, takrat tudi učiteljico slovenščine na Osnovni šoli Jurovski Dol, **Marijo Šauperl**.

- Vsi vemo, da so ubili njegovo stalno spremljevalko, opico Ančko. So se zraven tega pojavljale še kakšne druge grožnje? Ste uspeli raziskati, kdo mu je grozil in zakaj?

Albert Mihurko: »On, kot malo drugačna osebnost s svojo opico in z avtomobilom, ni predstavljal nobene grožnje in je bil všečen mnogim. Predvsem v Mariboru se je zbiralo ogromno ljudi, ko je imel svoje politične govore, ko je delil knjige in podobno. Ljudje so ga pač jemali, kot so ga, in s tega stališča ni bilo nikogar, ki bi mu bi bil na poti, niti protikandidatov, na primer Kučana, ki bi jih ogrožal. Kasneje smo seveda ugotavljali, kako je s temi grožnjami, a zapisnega nismo našli ničesar. Vsi so rekli, da so mu grozili s pismi, a ko sem rekel, naj mi jih dajo, jih ni bilo.«

Marija Šauperl: »Za grožnje ne vem. Mislim pa si, da je nekatere motilo to, da je bil kot 'dobrotnik iz Negove' priljubljen pri preprostih ljudeh. Dvomili so v njegova dobra dela, govorili so, da je špekulant itd. Sama sem ga videla kot človeka, ki mu ni bilo treba dvakrat reči, da je kaj naredil, dobrega za ljudi; še posebej, če je tudi sam imel od tega kaj – popularnost, dobro mnenje ljudi, predvsem, da se je afirmiral. Res pa je, da je uresničil obljubljeni. Da je želel izstopati, pa seveda pove tudi opica Ančka, saj opice nima vsak človek. Na te svoje živali je bil zelo ponosen, rad jih je imel. Zdi se mi, da je bolj v šali kot zares rekel, da ga branijo pred nepridipravi, ki se jih bojijo in se ne upajo približati avtu, v katerem vedno nekaj vozi. Bil je neposreden in je svoje pripombe povedal zelo glasno. Tistega dne se je ustavil tudi pri moji mami in jo je vprašal za stanje v kraju ter ji povedal, da je zaskrbljen, češ, da nekatere moti, če on zboruje z ljudmi, da so mu v Voličini začeli zvoniti, ko je začel govoriti. Rekel je tudi, da ljudje morajo vedeti, kaj je res, in da bo on vedno govoril resnico. Stvari je treba urediti tako, da bo za večino ljudi, tudi za reveže, dobro.«

Intervju za to raziskovalno nalogo sem opravila tudi s Krambergerjevim najstarejšim sinom, **Ivanom Krambergerjem mlajšim**. Tudi on je, kot njegov oče, osnovno šolo obiskoval v Negovi, danes pa je zaposlen kot policist pri Ministrstvu za notranje zadeve, hkrati pa je aktiven tudi kot prostovoljec na področju civilne zaščite in reševanja ter sociale. V letu 2016 mu je bil zaupan tudi mandat predsednika Združenja policistov Slovenije.

- Kako je oče usklajeval družinsko življenje, službene aktivnosti in politično delo?

»Oče je veliko dal na družinsko življenje. Družina mu je pomenila vse na svetu. Čeprav je bil zelo zaposlen, mu je uspevalo usklajevati družinsko življenje in politiko.«

- Kakšen človek je bil oče po naravi? Poznamo ga kot dobrotnika iz Negove, nekateri so ga poznali kot posebneža. Kako ste ga doživljali vi kot njegov sin? Kakšen je bil vajin odnos?

»Sem njegov prvorojenec, tako da me je imel zelo rad. Vsepovsod me je vzel zraven. Spomnim se, da me je vzel s sabo tudi v času desetdnevne vojne, bila sva v Gornji Radgoni le lučaj stran, ko so ubili novinarja Janeza Svetino, v Šentilju sva bila kmalu po zavzetju mejnega prehoda. Sam velikokrat povem, da sem poznal tri Ivane. Morda še katerega, vsekakor pa je v njem bivalo več oseb oziroma značajev. Poznal sem ga kot dobrotnika, človeka, ki si je želel sprememb, predvsem pa kot svojega očeta. Kadar se kdo posmehuje njegovemu spominu, ga preklinja, v meni ne najde hvaležnega sogovornika; prepričan sem,

da ne prvi ne drugi niso poznali pravega Ivana. Eni so mu prehitro nasedli, drugi so mu delali hudo krivico. Čeprav sem ob njem preživel zgodnje otroštvo, je spomin še tako živ, kot bi se vse skupaj zgodilo danes. Lahko rečem, da je bil dober človek, predvsem pa zgleden in razumevajoč oče. Poznal sem tri Ivane, a v spominu mi bo ostal le eden. Dobri oče, a pravzaprav nesrečni človek iz Negove.«

- Kako se je soočal s pritiskom medijev in z grožnjami, kakšen je bil doma, daleč od oči javnosti?

»Nikoli se ni bal živeti, bilo pa ga je strah umreti. Ker je razmišljal z zdravo kmečko logiko, se z grožnjami ni obremenjeval in je z njimi živel. Strah ga je bilo potem, ko so ga zrinili s ceste in ko so mu ubili opico Ančko. Doma je bil družinski človek, zgleden in ljubeč oče.«

- So preiskovalci uspeli raziskati, kdo je vašemu očetu pošiljal grozilna pisma?

»Mislim, da nikoli ni bilo raziskano, kdo je pošiljal grozilna pisma.«

6.3 Umor

Strel so zbrani zaslišali okoli 18.45, od kod je prišel, pa ni mogel vedeti nihče od prisotnih, ker je zaradi ozvočenja odmeval od vseh strani. Nekateri so mislili, da je pok prišel iz zvočnikov in da gre za okvaro, a vsi so uvideli, da to ni res, ko se je Ivan opotekel in se zgrudil na tla. Prvi se je pri njem znašel Peter Brunčič iz Maribora, malo za tem pa še že prej omenjeni Jožef Holer, ki se je moral skozi gručo ljudi okoli Krambergerja na silo preriniti. Krambergerja so položili na tla in mu poskušali zaustaviti kri, malo zatem pa so ga v belem mercedesu z mariborsko registracijo že peljali do ambulante v Lenartu. Po mnenju obeh, Petra in Jožefa, je Kramberger umrl že na samem kraju umora, kar je bilo pozneje tudi potrjeno. Krogla je Krambergerju prebila prsni koš in poškodovala srčno žilo odvodnico, imenovano partiaris, kar je povzročilo notranjo krvavitev in smrt v nekaj minutah, izstopila pa je na hrbtni strani pri lopatici ter za sabo poškodovala še ob Krambergerju stoječega fanta ter odrgnila deset metrov oddaljeno smreko. V ambulanto se je pripeljal tudi Krambergerjev sin Boris, ki je bil z očetom na shodu v Jurovskem Dolu, saj je, kot vedno, skrbel za ozvočenje. Po njegovih besedah si je Ivan po shodu v Jurovskem Dolu hotel najeti koga, ki bi ga varoval, saj sta skupaj načrtovala še turnejo v Postojni in Kranju.

»Vedno je govoril, da se v majhnih krajih nima koga bati, saj tam živijo dobri ljudje. Žal se je enkrat, usodno, zmotil.« (Bercko, 1992, str. 12)

Slika 11: Na tem mestu je krogla, izstreljena iz hiše v ozadju, ubila Ivana Krambergerja (Vir: Večerov arhiv)

Cestne zapore so takoj za tem postavili nogometaši in gasilci Jurovskega Dola. Dokler v Jurovski Dol ni prišla policija, niso nikomur pustili zapustiti kraja prizorišča, da atentator ne bi ubežal. Avto, s katerim sta se hotela odpeljati dva mlada fanta, so v skrajnem ukrepu potisnili v jarek. Lenarška policija, ki so jo o dogodku obvestili po telefonu, je dvajset minut po uboju zavarovala kar desetkilometrski pas okoli Jurovskega Dola, ki je vključeval območje Celja, Slovenj Gradca in Murske Sobote, zato je bil na tem območju moten normalni promet. Poostрили so tudi varovanje pomembnejših slovenskih političnih osebnosti. Pet policistov lenarške policije je takoj po prihodu zavarovalo kraj dogodka, obvestili pa so tudi mariborsko

UNZ, ki je v Jurovskem Dolu oblikovala operativni štab. S svojim delom so nadaljevali še po tem, ko je bil glavni osumljenec že prijet, kar se je zgodilo že v slabih dveh urah. Prijeli so dvainštiridesetletnega vaščana, a kljub temu, da se je na njegovih vratih pojavila policija, moški ni kazal znakov živčnosti. Ker policija v skladu z etiko policijskega dela imen osumljencev na začetku ni javno objavljala, se je skrivnostni P. R., torej glavni osumljenec, pojavljal v vseh časopisih.

Nadaljnje dogajanje in raziskovanje umora so mi opisali že omenjeni kriminalist Albert Mihurko, **Miroslav Breznik**, upokojeni policist s Policijske postaje Maribor, in Marija Šauperl.

- Kakšno vlogo in funkcijo ste imeli pri raziskovanju umora Ivana Krambergerja?

Albert Mihurko: »V tem času sem bil kriminalist na Policijski upravi Maribor, in sicer v skupini za raziskovanje krvnih deliktov. Ob obvestilu kakršnega koli kaznivega dejanja, v tem primeru umora, so najprej obvestili našo skupino, v kateri smo bili štirje kriminalisti.«

Miroslav Breznik: »V času umora Ivana Krambergerja sem bil zaposlen na Policijski upravi Maribor kot inšpektor za varnost in zaščito. Po odredbi Urada za varnost in zaščito, Generalne policijske uprave Republike Slovenije, sem upravljal in vodil, imel sem nalogo varovanja varovanih oseb, ko so se te nahajale na območju PU Maribor, ali so ga samo prečkale. Naloge in pristojnosti policije so bile opredeljene v Zakonu o policiji in v Uredbi o varovanju določenih oseb, prostorov, objektov in okolišev objektov, ki jih varuje policija.«

Marija Šauperl: »Takrat sem bila zaposlena kot učiteljica slovenščine v OŠ Jurovski Dol. V kraju sem bila aktivna; tudi v nekaterih obrambnih telesih. V času streljanja sem bila doma, pri preiskavi umora pa so me lenarški policisti vključili kot pričo – predstavnico javnosti, ko so preiskovali Rotarjevo novo hišo. Prišli so pome v razred in sem odšla z njimi na kraj, kjer je bila opcija, da bi streljal (skozi okno nove hiše). Na polički okna nove hiše so bili odloženi pokrovčki puške, sredi sobe je bil velik kup pšenice, ki jo je g. Rotar tam sušil. Hiša je bila v procesu gradnje. Druga skupina preiskovalcev je odšla z drugo pričo (gospodom Lorberjem) v staro Roškarjevo hišo (sedaj je ni več).«

- Ste Krambergerja pred tem dogodkom tudi osebno poznali?

Marija Šauperl: »Krambergerja sem osebno poznala, večkrat sem se z njim tudi pogovarjala. Bil je poseben človek. Najbolj se spomnim dogodka, ko je prišel na otvoritev Veterinarske

bolnice v Lenartu, kjer smo sodelovali pri gradnji in urejanju okolja tudi brigadirji lenarške mladinske organizacije in smo bili seveda tudi na otvoritvi. Tja so prišli vsi visoki gostje in tedaj je bil vodja veterinarjev gospod Kramberger (kasnejši župan). Soimenjak torej. Ivan Kramberger si je kar utrl pot na oder in nagovoril zbrane. Kot dimnikar se je v mladosti na terenu velikokrat srečal z veterinarjem Krambergerjem. To je povedal v zanimivem narečnem jeziku; frekvenca glasu mu je rasla in padala in v ozadju prizorišča je začel rigati osel, kot bi ga posnemal. Ljudje so se smejali, čeprav je zelo pristrčno povedal, da imajo poleg dimnikarjev tudi veterinarji pomembno družbeno vlogo med ljudmi, saj jim pomagajo. Mislim, da je rekel nekako takole: 'Devetnotrideset vročine mam, pa sen vseeno priša, ker ste tak dobri. Jaz sen dostokrat gospodi Krambergeri pomaga pri telitvi kake telice, ko sen z raufanka dol gleda, kak se matrajo, pa sn skoča na pomoč ...'«

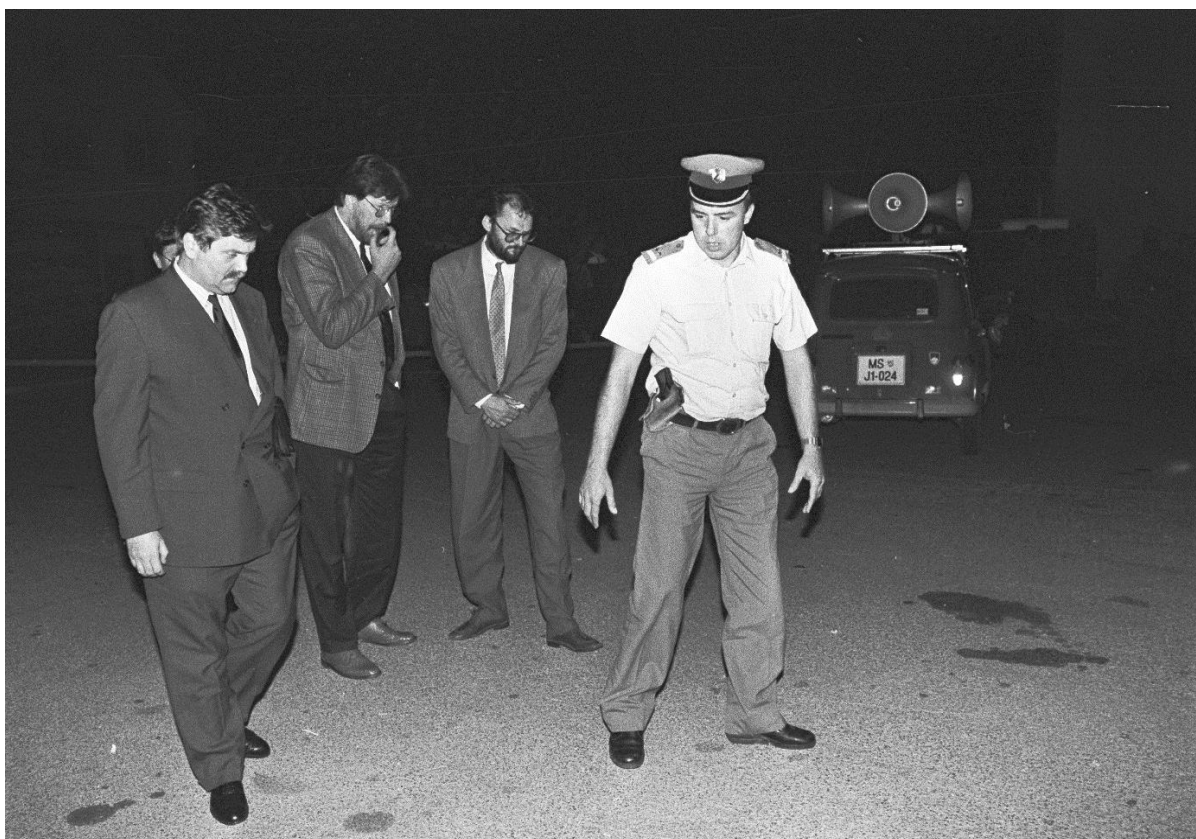
- Kakšno je bilo dogajanje na dan umora? Vaši vtisi, spomini ... Kako ste preiskovali umor in s kakšnimi ovirami ste pri tem srečali?

Albert Mihurko: »Na kraj smo prispeli takoj po sprejetem obvestilu o umoru Ivana Krambergerja, takratnega kandidata za predsednika države, in vsem nam je bilo jasno, da bo ta umor nekaj drugačnega kot vsakodnevna rutina. Za nas je sicer vsak umor predstavljal isto težo, a tu se je takoj vedelo, da bo medijska zadeva veliko obširnejša. Kasneje so na kraj prišli še pravosodni minister Kozinc, minister za notranje zadeve Bavčar, celotno zadevo je spremljal tudi preiskovalni sodnik, prišli so tudi z državne varnosti. Ko smo prišli na kraj, so bili tam že tudi policisti s Policijske postaje Lenart. Najprej smo se seznanili s tem, kaj se je sploh zgodilo, s klasično metodo preiskave vsakega kaznivega dejanja. Torej smo dobili odgovore na vprašanja, kaj se je zgodilo, kje se je zgodilo, kdo je kaj naredil, kdaj se je zgodilo in podobne stvari. Krambergerja so ustrelili v ključnico, kroglo, ki pa je bila lovška, pa kljub številnim, ki so jo iskali, nikoli nismo našli, saj se je raztreščila. Tudi v samem telesu je bilo samo nekaj drobcev. Organizirali smo štab v gostilni Špindler in si razdelili delo. Del preiskovalcev je vse podatke, ki so jih pridobili iz okolice, organiziral, prebiral in zbiral ter ugotavljal, kdo bi bil primeren za obravnavo kot možen storilec. Preverjali so tudi druge podatke, denimo grožnje, če se je o možnosti umora že kaj prej govorilo, iskali smo tudi motiv, ki ga na začetku nismo našli, saj Kramberger ni ogrožal nikogar. Razdelili smo se v več skupin, jaz sem vodil svojo skupino za razgovore z morebitnimi osumljenimi, ostali so zbiralali podatke na terenu, hodili so od hiše do hiše, ena skupina je tudi preverjala, kdo v vasi ima orožje. To so bili seveda lovci, ki smo jih tudi vključili v preiskavo. V prostorih krajevni

skupnosti sem dobil prostor, kjer sem opravljajal pogovore z osumljenimi, kasneje tudi s Petrom Rotarjem. Že takoj na začetku zasliševanja se mi je zdel malo težek, in res je v začetku čudno kazalo, potem pa se je začel odpirati in mi je povedal, da je tisti dan res že streljal, in sicer na srnjaka skozi okno hiše. Ko sem človeka gledal, se pravi, da sem kot vedno upošteval mimiko obraza in telesno govorico, je vse bolj kazalo na to, da bi možakar lahko res imel kaj s tem. Začel se je zapletati, nekaj časa je govoril eno, potem pa več ni vedel, za kaj gre. Rekel sem mu, da bi rad videl, kje je doma, in skupaj s kriminalističnim tehnikom smo odšli v njegovo staro hišo, da je pokazal svoje orožje. Pokazal mi je puško, šibrovko, s katero je streljal, to pa nikakor ni šlo skupaj s tem, s čimer je bil ustreljen Kramberger, in sicer karabinko. Povedal je še, da ima še eno hišo, zgrajeno na novo. Naj omenim, da so v tem času ostali našli še eno hišo, ki bi lahko bila zelo primerna za strel na Krambergerja. Lastnika ni bilo doma, mislim, da je bil tačas nekje na Hrvaškem. Prostor je bil zaprt, v notranjosti je bila tema, nič ni kazalo na to, da bi po njej kdo hodil. Ker je bil tudi njen lastnik lovec, je bila v njej škatla z naboji, a ne s takimi, ki bi ustrezali dogodku. Na kraj so prišli seveda novinarji, ki so takoj zagrabili namig in rekli, da je bilo streljano od tam. Medtem smo se posvetili Rotarjevi novogradnji. Hiša je bila še na lepšem mestu in bližje, kakšnih šestdeset metrov od kraja, kjer je bil Ivan ustreljen. Hiše je bila še nedograjena. Malo smo se razgledali in opazil sem v delovni plašč zavito neko zadevo. Odvili smo jo in našli puško. Primerno, z daljnogledom. Nič nisem rekel, samo pogledal sem ga, on pa mene in potem odvrnil pogled. Na okenski polici sem videl plastične pokrovčke, s katerimi se zaščitijo leče na strelnem daljnogledu, da se pri prenosu orožja ne poškodujejo. Pogledal sem ga še enkrat, on mene tudi, začel je požirati slino. Vprašal sem, kaj je to, pa je rekel, da ne ve. Poskusili smo, če pokrovčki ustrezajo daljnogledu na puški, in seveda so. Potem smo tisto primerno zavarovali, zaščitili, da se shrani kot dokaz. Za tem sva šla nazaj na razgovor, vse bolj sem mu dal vedeti, da vse kaže na to, da je on tisti, ki je streljal, in da srnjaka najbrž ni bilo. Iz Ljubljane je prišel še priznan specialist za orožje, ki je puško pregledal in ugotovil, da je bilo nesporno streljano z njo. Na komolcih od plašča se je zaradi drobnega peska, ki je bil na polici, poznalo, da se je nekdo nanjo naslonil, ko je streljal. Vse te stvari so se ujemale in proti večeru smo se odločili, da Rotarja peljemo na odvzem krvi. Vprašal me je, če bi lahko pred tem še kaj spil, ker mu je bilo hudo, a mu seveda nisem dovolil. Kasneje se je izkazalo, da je imel v krvi dva ali dva in pol promila alkohola, ne spomnim se več natančno. Ugotovljeno je bilo, da za odraslega človeka, navajenega pijače, kot je on bil, to ni bila nikakršna ovira, da ne bi mogel zadeti

cilja. Odločili smo se, da ga bomo odpeljali v Maribor na dodatne razgovore, ker je bil čisto resen kandidat za storilca. Še isti dan, ko so ga odpeljali, je priznal zadevo. Ko smo ga vprašali, zakaj je to storil, je rekel, da mu je enostavno šel na živce. Ljudje v kraju so kasneje potrdili, da je nekoč izjavil, da če bo Kramberger prišel v Jurovski Dol, ga bo 'potegnil', v lovskem žargonu torej ustrelil. Zadeva je bila končala, napisali smo kazensko ovadbo, bil je še zaslišan, obsodba pa je potekala brez kakšnih zapletov in bil je obsojen. Zelo dolgo potem, ko je Rotar že odsedel lepo dobo, je začel govoriti, da tega ni storil.«

Slika 12: Prizorišče umora – od leve: Miha Kozinc, pravosodni minister, Igor Bavčar, minister za notranje zadeve, in Jelko Kacin, minister za informiranje, na kraju umora (Vir: Večerov arhiv)

Miroslav Breznik: »Ivan Kramberger v času umora ni imel statusa varovane osebe, zato tudi ni bil varovan na ta način. Policijska postaja Lenart je razpolagala z informacijo, da bo Ivan Kramberger navedenega dne v Jurovskem Dolu organiziral javni shod, ki ga uradno ni prijavil na Upravni enoti v Lenartu. V tednu pred napovedanim shodom in tudi na dan shoda je po območju naše krajevne skupnosti, sedaj Občine Sv. Jurij v Slovenskih goricah, vozil avtomobil z močnim ozvočenjem, ki je zelo glasno vabil na navedeni shod.

Na podobnih shodih širom po Sloveniji se je običajno zbralo veliko udeležencev, zato so tudi policisti PP Lenart nameravali na ta dan opravljati naloge s področja javnega reda in miru ter cestnega prometa, vendar se je napad s strelnim orožjem zgodil že pred njihovim prihodom, saj se je shod začel eno uro pred predvidenim časom. Shoda se osebno nisem udeležil. O strelu na shodu Ivana Krambergerja me je obvestil sosed, ki je njegov govor poslušal doma, na balkonu stanovanjske hiše, saj je imel Ivan močno ozvočenje, da se ga je slišalo daleč naokoli. Nekaj udeležencev je takoj po strelu odšlo proti svojim domovom, tudi po cesti pod novim naseljem, kjer živim, in so povedali, da je bil Ivan Kramberger ustreljen in ranjen odpeljan v bolnišnico.

Ker so obstajali razlogi za sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, ki se preganja po uradni dolžnosti, v kraju, kjer sem doma, sem se samoiniciativno takoj odpravil na kraj dogodka in se priključil policistom. Skupaj s policisti in kriminalisti, ki so prišli na kraj, smo zbirali obvestila v skladu z določili Zakona o kazenskem postopku, ki določajo, da mora policija ukreniti vse potrebno, da se izsledi storilec kaznivega dejanja, da se storilec ali udeleženec ne skrrije ali ne pobegne, da se odkrijejo in zavarujejo sledovi kaznivega dejanja itn. Med zbiranjem obvestil smo dokaj hitro ugotovili, da obstajajo razlogi za sum, da je navedeno kaznivo dejanje izvršil Peter Rotar. Izvajali smo potrebne ukrepe za njegovo prijetje in nadaljevali z drugimi opravili.

Peter Rotar je bil opažen v tistem trenutku, ko je stopil iz svoje nove stanovanjske hiše. Do njega sta odšla uniformirana policista Policijske postaje Lenart, ki sta bila že prvotno namenjena na shod. Povabila sta ga na razgovor v prostore tedanje krajevne skupnosti, s čimer se je strinjal, in mu predlagala, da naj hodi nekaj metrov pred njima, da ne bi vzbujali pozornosti. Tako so šli skozi množico zbranih ljudi, med katerimi so bili tudi številni novinarji in fotoreporterji, ki niso opazili, da gredo skupaj. Nato so Petra Rotarja prevzeli v nadaljnji postopek kriminalisti, pri čemer pa nisem več sodeloval.«

Slika 13: Krambergerjev močno ozvočen avto na prizorišču umora (Vir: Večerov arhiv)

- Koliko policistov je sodelovalo pri raziskovanju umora?

Albert Mihurko: »Na začetku smo poklicali še dodatne kolege, saj smo ugotovili, da bo potrebnih več ljudi. Prvi dan nas je bilo okoli dvajset kriminalistov in policistov.«

Miroslav Breznik: »Točnega števila ne bi vedel. Aktivirana je bila posebna enota policije PU Maribor, ki je tudi izvajala varovanje ožjega in širšega območja, kjer je bilo storjeno opisano kaznivo dejanje. Pri zbiranju obvestil je sodelovalo tudi veliko število kriminalistov, saj je to trajalo kar nekaj dni.«

- Ste bili preiskovalci umora pod velikim pritiskom medijev, morda politikov?

Albert Mihurko: »Na splošno so bili vsi zadovoljni z našim preiskovanjem. Niti s strani tožilca ne sodnika ne preiskovalcev ni bilo dvoma, da bi bilo kaj narobe.«

Vse Krambergerjeve zgodbe o tem, kako si je želel biti pokopan v svoji grobnici, so bile bolj plod šale kot resnica, saj se je že mnogo pred smrtjo odločil, da bo pokopan na skromnem vaškem negovskem pokopališču. 9. junija je bila mrliška vežica v Krambergerjevi domači hiši

polna ljudi z vseh koncev Slovenije, od njega se je prišlo poslovit več kot sto ljudi. Istega dne so bile v Večeru objavljene izjave več političnih strank, Socialistične stranke, Demokratske stranke, Domovinske narodne stranke pa tudi nekaterih takratnih vodilnih politikov, denimo Milana Kučana, predsednika Zelenih Slovenije, dr. Dušana Pluta, izjavo pa je podal tudi ljubljanski nadškof, dr. Alojzij Šuštar. 10. junija je, z začetkom ob 14.00, potekal žalni sprevod, ki je vodil vse do Krambergerjeve grobnice nedaleč od negovske cerkve. Po nekaterih ocenah naj bi se ga udeležilo več tisoč ljudi. Krambergerjeva žena Marjeta je ljudi prosila, naj ne darujejo vencev in cvetja, temveč naj nakažejo denar na tekoči račun radgonskega Rdečega križa, ta pa se bo potem daroval kakšni porodnišnici ali drugi otroški ustanovi.

6.4 Vzroki za atentat

Po petindvajsetih letih so mnenja o vzroku za umor Krambergerja še vedno deljena. Najbolj izstopa teza, da naj bi imel umor politično ozadje, navsezadnje je Kramberger dve leti prej kandidiral za pomembno funkcijo. Kljub temu da je bila velika večina ljudi mnenja, da resnejših možnosti nima, je na koncu vseeno presenetil. In kdo pravi, da mu po dveh letih morda ne bi uspelo presenetit še enkrat, sicer ne z vlogo predsednika, temveč z vlogo v državnem zboru.

Po umoru so se začele pojavljati različne teorije zarote, ker pa se mnogi – kljub izrečeni sodbi – niso pustili prepričati, kdo je dejanski storilec, so nastajala trenja in obtoževanja med političnimi nasprotniki. Tako so na primer slovenski opozicijski voditelji Krambergerjev umor uporabili za politični obračun s svojim nekdanjim koalicijskim partnerjem, notranjim ministrom Igorjem Bavčarjem, ki so ga hoteli odstaviti, vse skupaj pa so utemeljili z možnostjo, da Bavčarjevi fantje fizično odstranjujejo njegove nasprotnike. Bavčar je bil namreč leta 1992 kmalu po volitvah izvoljen v prvi državni zbor Republike Slovenije, z njim pa prav tako Zmago Jelinčič Plemeniti. V politično zagato sta bila zraven Bavčarja in Jelinčiča vpletena tudi Janez Janša in poslanec prvega državnega zbora, Marijan Poljšak. Janez Janša je namreč ob drugi obletnici smrti Ivana Krambergerja v Kočevski Reki krajanom izjavil, da so Krambergerja ubili zato, da se je izpraznil prostor in da je vanj lahko vstopil Jelinčič, Poljšak pa je v Pismih bralcev v Delu objavil, da je Krambergerja ubila služba državne varnosti oziroma obveščevalna služba, drugače rečeno tudi »udbomafija«, in da je Jelinčič njen plačani igralec. Zmago Jelinčič se je na javna obtoževanja seveda takoj odzval in

predpostavil, da kdor koli je že dal ubiti Ivana, je moral imeti motiv. Ker pa je on sam kandidiral le za poslanca, Kramberger pa je bil predsedniški kandidat, mu ni bil nikoli politična konkurenca. Ob tem je dodal, da sta prav onadva bližje službi državne varnosti, ki naj bi po Poljšakovih besedah domnevno naročila umor Krambergerja, saj sam ni bil nikoli član ZK, česar pa za Janšo in Poljšaka ne bi mogel trditi. Govorice, da je pri umoru šlo za politični motiv in da je bil obsojen morilec le »figura na šahovnici« strankarskih razprtij in spletk, niso in niso poenjale. Dr. Janez Pečar, tedanji direktor Inštituta za kriminologijo pri ljubljanski Pravni fakulteti, je trdil, da je mogoče Krambergerjev umor pojasniti skozi štiri zorne kote: lahko bi bil klasičen umor, političen umor, ki se skriva za klasičnim načinom, politični umor, ki želi poudariti okoliščine, zaradi katerih je bil storjen, ali pa političen umor, storjen po naročilu organizacije, ustanove ali posameznika. V javnosti se je ugibalo tudi, ali je ob obtoženem Petru Rotarju nemara hkrati streljal še kdo drug in zadel, Rotar pa zgrešil, naposled so se celo pojavile govornice, da je bil Rotarjev strel narejen po scenariju samega Ivana Krambergerja, po katerem bi moral atentator zgrešiti in mu na ta način omogočiti uresničitev njegovih političnih namenov.

Svoja mnenja o ozadju Krambergerjeve smrti so v intervjujih podali tudi Albert Mihurko, Ivan Kramberger mlajši in Miroslav Breznik.

- Kakšno je vaše dognanje po vseh teh letih: je bil umor politične narave ali ne, je bil naročen? Je ostala kakšna dilema glede tega, kdo je bil storilec?

Albert Mihurko: »Pojavilo se je ogromno teorij in govoric o umoru, to so bile zadeve, ki so prihajale na dan pozneje. Pojavile so se teorije zarote, stran naj bi ga spravila služba državne varnosti, ker je bil Kramberger protikomunistično razpoložen, baje naj bi celo CIA poslala ostrostrelca iz Argentine, preoblečenega v nuno, da ga ustrelji. Ljudje so želeli zaroto, ki ostaja aktualna še danes. Sodba je stala, vprašanj ni bilo, zato dilem o tem, kdo je storilec, ni. Nikoli ni bilo dokazov in znakov, ki bi namigovali na to, da bi bil umor naročen. Če je pa še kdo na kakršen koli način pomagal, ne bomo ugotovili nikoli.«

Ivan Kramberger ml.: »Vsekakor je uboj politične narave, saj gre za politični atentat, oče je bil takrat kandidat za predsednika RS. Širše ozadje ali naročilo mi ni znano. Potrebno pa je verjeti v pravno državo in pošteno sodstvo.«

- Je s svojo politično kampanjo koga ogrožal?

Miroslav Breznik: »Moje osebno mnenje je, da s svojo politično kampanjo oziroma z napovedovanjem svojih bodočih kandidatur ni ogrožal nikogar.«

6.5 Sojenje domnevnemu morilcu

Sojenje Petru Rotarju, ki je trajalo od 24. 8. 1992 do 28. 8. 1992 je zaradi velikega zanimanja potekalo na Temeljnem sodišču v Mariboru in ne v Lenartu, kot je bilo določeno na začetku. Senat so sestavljali magister Zlatko Dežman kot predsednik senata, redna sodnica Temeljnega sodišča v Mariboru, Simona Skorpik, sodniki porotniki Cvetka Berger, Peter Žugman in Rihard Rojs kot člani senata, pa tudi zapisnikarica Dragica Orlovič. Obtožnico je vložil namestnik javnega tožilca Boris Marčič, Rotarjev zagovornik pa je bil odvetnik Ivan Bukovnik iz Lenarta. Peter Rotar je bil obtožen, da je med predvolilnim zborovanjem v Jurovskem Dolu, s svojo lovsko puško karabinko, znamke CZ M 70, kal. 8 × 57 JS, št. 96473, z razdalje triinšestdeset metrov ustrelil Ivana Krambergerja v predel leve rame nad pod pazdušno kotanjo spredaj in mu tako za vedno vzel življenje. S tem je storil kaznivo dejanje umora po določilu 1. odstavka 46. člena Kazenskega zakona Republike Slovenije, s čimer je bil obsojen na devet let zapor. Čas odvzema prostosti in čas, prebit v priporu, se mu je vštel v kazen od 7. 6. 1992 od 20.00 ure, obdolženi je bil primoran plačati stroške kazenskega postopka v znesku 165.681, 15 SIT. Tak znesek je namreč ustrezal stroškom, ki so nastali z delom izvedencev, torej kriminalistične, psihiatrične, psihološke in sodnomoedicinske stroke, s prevozom službenih vozil ter za prihod prič na sodišče. Odmerila se mu je še povprečnina v vrednosti 7.000,00 SIT, glede na trajanje in zapletenost kazenskega postopka ter na njegove gmotne razmere. Sodba, dolga kar petindvajset strani, razlaga odločitev senata, ki je Rotarja na podlagi zbranih dokazov spoznala za krivega. Do takšnega spoznanja je sodišče prišlo potem, ko je presodilo vse okoliščine na podlagi štirih ključnih vprašanj: ali je obtoženec dejansko storilec, in če je, ali je ravnal v prištevnem stanju, kakšen motiv ga je vodil in s kakšno obliko krivde je ravnal.

Slika 14: Začetek sojenja Petru Rotarju (Vir: Večerov arhiv)

Obdolženec je tako med svojim zaslišanjem v preiskavi in na glavni obravnavi natančno opisal, kako je ravnal pri storitvi obravnavanega dejanja, ki ga je v poteku podrobne rekonstrukcije preiskovalnemu sodniku tudi v celoti priznal. Pri rekonstrukciji s preiskovalnimi organi se je njegov opis popolnoma ujemal in je bil podkrepjen z vrsto materialnih dokazov. Med svojim zasliševanjem pri preiskovalnem sodniku je še izrecno poudaril, da mu je ob priznanju odleglo, ker drugače ne bi mogel zdržati, to pa je bil po psihološki presoji še en dokaz več, da je s tem, ko je dejanje priznal, dejansko povedal resnico.

Slika 15: Hiša, s katere je streljal osumljenec (Vir: Večerov arhiv)

Šele 26. 8. 1992, torej tretji dan sojenja, se je pričel Rotar sklicevati na to, da je lahko na Krambergerja streljal še kdo drug, saj so v Roškarjevi hiši našli odtise čevljev na stolu, ki bi lahko dokazovali navzočnost drugega strelca. Ker pa je bilo sodišče že takrat trdno prepričano, da je Peter Rotar storil očitano dejanje, je moralo še enkrat presoditi vprašanje njegove prištevnosti. S prvotnim mnenjem komisije za izvedenstvo, ki so ga sestavljali psihiater prof. dr. Miloš Kobal, prof. dr. Jože Lokar, nevrolog prof. dr. Martin Janko, klinični psiholog prof. Tone Pačnik ter toksikologinja dr. Majda Zorec – Karlovšek, se namreč Peter Rotar ni strinjal, saj niso upoštevali posebnosti njegove osebnosti in niso mogli ugotoviti, ali je prav ta bistvenega pomena za njegovo dejanje. Možnost, da je na Krambergerja po Rotarjevih besedah lahko streljal še kdo drug, je sodišče zelo hitro zavrnilo, in sicer na podlagi izpovedi sedemnajstih prič, ki so zatrdile, da so slišale samo en pok, od priče Majde Roškar pa so tudi izvedeli, da je sled stopala na stolu v bistvu odtis stopala njenega moža, ki je imel navado, da je stopal na stol, ko je kaj iskal na omari. Po tem ko je sodišče ugotovilo, da je obtoženec dejansko storil kaznivo dejanje, se je posvetilo drugemu vprašanju, in sicer, če je ravnal v prištevem stanju. Na podlagi Rotarjevega načina življenja, vedenja, odnosa do

okolice, pivskih navad, vedenja v alkoholiziranem stanju in zdravstvene problematike so ugotavljali, ali je bila pri njem prisotna kaka duševna bolezen, motnja ali zaostalost in če so te okoliščine vplivale na njegovo odločitev za kaznivo dejanje. Sodišče ni ugotovilo, da bi katera izmed naštetih okoliščin kazala na to, da je bila njegova prištevnost bistveno manjša. Obtoženec namreč kljub alkoholu ni imel zdravstvenih niti duševnih težav, vse priče so povedale, da je bil marljiv in prizadeven delavec, že kar sedemnajst let pa je bil tudi član lovske družine Jurovski Dol ter gasilskega društva. Ovrгло je tudi možnost, da je bil v času dogodka pod tako velikim vplivom alkohola, da se ne bi zavedal, kaj dela, saj je pri rekonstrukciji natančno in podrobno opisal vse, kar je takrat storil, česar pa si vinjeni človek ne bi mogel zapomniti. Na podlagi tega in kupa drugih dokazov je sodišče presodilo, da prištevnost storilčevega dejanja v času storitve umora ni bila bistveno manjša. Tretje vprašanje, na podlagi katerega so obsodili Rotarja, se je navezovalo na motiv, zaradi katerega je obtoženec storil kaznivo dejanje. Obdolženec je na to vprašanje odgovoril, da Ivana Krambergerja ni maral, ker se mu v času volitev, ko je kandidiral za predsednika Republike Slovenije, ni zdel primeren kandidat, a da političnih razlogov ni imel in da ga tudi k storitvi dejanja ni nihče nagovoril, temveč je to storil čisto sam. Njegovo nezainteresiranost nad politiko sta potrdila tudi priči Alojz Krajnc in Ivan Špindler. Rotar je priznal, da ne ve, zakaj je to storil, in da se mu je »enostavno utrgalo« ker je bil pod vplivom alkohola in »močnega pritiska«. Tak zagovor ni kazal na to, da je ravnal s političnim motivom, in na podlagi zbranih dokazov je sodišče zaključilo z ugotovitvijo, da je vzrok to dejstvo, da se je Rotar težko prebijal skozi življenje, trpel je tudi za telesnimi poškodbami, s čustvenim pomanjkanjem, to pa ga je pretvarjalo v nezadovoljno osebnost z eksplozivnim temperamentom in občasnimi izbruhi jeze, ki jih je težko nadzoroval. Vsi zaslišani Rotarjevi prijatelji, sorodniki in znanci, med drugim tudi Rozina Šabeder, Zinka Krajnc, Peter Brunčič in Branko Roškarič, so o njem našli same pohvalne besede. Tako je bilo sodišče prepričano, da je Rotarja k dejanju vodil motiv tako imenovanega psihičnega afekta, ki se oblikuje na podlagi potrebe po sprostitvi in olajšanju napetosti, se pravi motiv vzpostavitve psihičnega ravnotežja.

Slika 16: Sojenje Petru Rotarju (Vir: Večerov arhiv)

Zadnje vprašanje, s katerim se je ukvarjalo sodišče, je bilo, s kakšno obliko krivde je obtoženec ravnal. S tem je bilo mišljeno, ali je storilec takšno posledico, kot je nastala, tudi hotel. Ko je sodišče presodilo način, na katerega je ravnal obtoženec, ter na njegovo sklicevanje na to, da je pri strelu mislil samo na »če bo padel, bo padel«, je bilo prepričano, da je takšna obramba le odraz Rotarjevega prizadevanja, da zmanjša krivdo svojega dejanja. S tem sklepom je bila sodba dokončno utemeljena. Za takšno kaznivo dejanje mu je bila po določilu 1. odstavka 46. člena Kazenskega zakona Republike Slovenije zagrožena kazen od pet do petnajst let zapor. Ko je sodišče odločalo o primerni kazni je upoštevalo vse okoliščine, ki jih je moralo obtožencu priznati kot olajševalne oziroma obtoževalne. Med olajševalne okoliščine so uvrstili težko mladost, revščino, garanje za preživetje, bolezen, njegovo konstruktivno priznanje in pa tudi nepremišljeni naklep. Obremenilni okoliščini, ki sta prav tako vplivali na odmero kazni, pa sta bili, da Kramberger Rotarja ni z ničimer izzval in da je nasilje v Sloveniji, zlasti število umorov, takrat zelo naraščalo.

Na sodbo sta se na Višje sodišče pritožila javni tožilec in zagovornik obtoženega. Senat so sestavljali predsednik predsedstva sodišča Peter Hauptman, sodniki Peter Grmovšek, Darko Petan, Branko Reisman, Boris Štampar in zapisnikarica Ida Krapša. Javni tožilec je predlagal, naj pritožbeno sodišče obtoženemu izreče višjo kazen zavora, zagovornik obtoženega pa, naj obtoženemu Petra Rotarju zaradi kršitve določb kazenskega postopka ter zmotne in nepopolne ugotovitve dejanskega stanja, izrečejo nižjo kazen ter ga oprostijo plačila stroškov kazenskega postopka. Ker se je pritožbi javnega tožilca v celoti ugodilo, se je na prvi stopnji izrečena kazen obtožencu devet let zavora zvišala na skupno dvanajst let, zaradi druge pritožbe pa se ga je oprostilo povrnitve vseh stroškov kazenskega postopka. V ostalem se je pritožba zagovornika obtoženega zavrnila, saj se je izkazala za neutemeljeno, zato se je v nespremenjenem obsegu potrdila sodba sodišča prve stopnje.

Slika 17: Izrek sodbe Petru Rotarju (Vir: Večerov arhiv)

Da so ljudje imeli, in še imajo, deljeno mnenje o krivdi Petra Rotarja, sem najbolje ugotovila že samo iz intervjujev, ki sem jih sama opravila.

- Ko ste zbrali vse dokaze in opravili pogovore, ste najbrž imeli svoje osebno mnenje o krivdi Petra Rotarja?

Albert Mihurko: »Meni osebno, ko sem z njim delal, z njim govoril kar nekaj ur, je popolnoma jasno. Mene danes, pa tudi drugače, ne bo nihče več prepričal, da to ni bilo tako in da storilec ni bil Rotar.«

- Kaj je glavni razlog za to, da imajo ljudje še vedno deljeno mnenje o storilčevi krivdi? Je to posledica povezanosti med ljudmi ali pomanjkljivosti v raziskovanju umora?

Albert Mihurko: »Če nekdo začne govoriti in če dolgo govori o tem, da mogoče storilec pa le ni tisti, ki so mu sodili, se začne to med ljudmi širiti in sumiti, 'kaj pa če le ni'. In ta 'če le ni', ostaja še danes. Kdo bo komu kaj verjel, je pa stvar presoje.«

Miroslav Breznik: »Nekateri ljudje z območja celotne Slovenije in tudi nekateri naši krajani, s katerimi sem se v teh letih po umoru pogovarjal o tej temi, preprosto niso pripravljeni verjeti razsodbi sodišč, ki so Petra Rotarja obsodila za umor Ivana Krambergerja, ker jim je ljubša in bolj sprejemljiva teorija zarote in trditev 'da so ga ustrelili'.«

- Nekateri verjamejo, da je bil storilec Peter Rotar, spet drugi ne. Mnenja so zelo deljena. Sodišče je svoje povedalo, kaj pa menite vi?

Marija Šauperl: »Peter Rotar je moj sosed, vse življenje se poznamo. Sodišče je res razsodilo, težko je dvomiti v sodbo. Kljub temu je bilo veliko dvomljivih situacij in argumentov, o katerih bo zgodovina potrdila, ali je bilo res tako. Vem pa, da poleg mene dvomi veliko domačinov, saj Peter – tudi če je bil pijan – ne bi ubil človeka, ker se je preveč 'drl'.«

- Bi k tej temi še kaj dodali? Morda kaj, kar se vam je še posebej vtisnilo v spomin?

Marija Šauperl: »Lepo se mi zdi, da se je gospod Rotar ponovno vživel v svojem kraju. Kmetuje, dela, se srečuje s sokrajani, jim pomaga, kot je to delal prej. Je starejši in vendarle nosi to breme v sebi, to se mu pozna, ko se bližajo obletnice. Velikokrat sem ga slišala, ko je kje komentiral, da tega ni storil. Nihče tega ne vzame zares; kazen je odslužil; bil je dober zapornik in domov je prišel nekoliko prej. O njegovi izpovedi je bil posnet tudi film, veliko zapisov kroži na internetnih straneh; tudi nekaj knjig je bilo napisanih. Dogodki so še, vedno zgodovinsko gledano, preveč blizu, da bi o morebitnih vpletenih kdo kaj povedal, še posebej,

ker življenje teče svoj mirni vsakodnevni tempo. Tudi trdni dokazi so zaviti v tančice in tako se bomo še dolgo pogovarjali o podrobnostih, kot jih pomnimo, brez trditev.

Sama imam pač zanimive zgodbe, ker sem bila tudi razredničarka 8. razredu, ki je imel valetu prav na dan, ko je Rotar rekonstruiral dogodke in skupaj s policisti prehodil poti tistega dne. Tako je bila vas zaprta in starši po programu niso mogli domov, ampak so ostali z učenci še malo po uradnem delu, ko bi otroci že radi bili sami. Naslednjega dne pa smo odšli na končni izlet: Bled, Ljubljana, Ankaran, nakupovanje v Trstu itd. Povsod so nas seveda postavili z avtobusa in nas pregledali; na Blejskem jezeru je veslaču kar minilo do veslanja, ko smo povedali, od kod smo. Tako smo bili malo 'zaznamovani', a smo vse v redu preživeli.

Petra Rotarja se kot aktivnega glavnega kurirja spomnim tudi z obrambnih vaj – vedno je vse pozive raznosil sam in ni bilo potrebno aktivirati drugih kurirjev. Zato ga imam v spoštljivem spominu; o umoru pa se raje ne pogovarjava dosti.«

Krambergerjevemu sinu Ivanu sem zastavila še nekaj vprašanj, denimo:

- Kako je umor očeta, ki je zavit v toliko skrivnosti, vplival na vašo družino, na vas osebno in potem na leta, ki so sledila?

»Sprijaznili smo se z dejstvom, da nam očeta nihče ne more vrniti. Ali je bilo pravici zadoščeno, pa ne vem.«

- Ste kdaj sami iskali resnico o umoru očeta in kako? Ste prišli do kakih zaključkov, do katerih policija ni?

»Ker verjamem v pravno državo in pošteno sodstvo, je v mojih očeh za uboj mojega očeta kriv Peter Rotar. Se mi pa poraja vprašanje, zakaj je to storil.«

- Je ta dogodek morda vplival na to, da ste postali policist, in zakaj ste se pravzaprav odločili za ta poklic?

»Že kot otrok sem si želel pomagati ljudem, kot je to počel moj oče. Že od mladih nog sem prostovoljni gasilec. S ponosom nosim uniformo policije in opravljam poklic policista, saj lahko na ta način pomagam ljudem v stiski.«

- Zakaj, misite, sta vaš oče in njegov umor po toliko letih še vedno tema pogovora? Vaš oče je imel velik vpliv na ljudi, zakaj, menite, da so ga imeli tako radi?

»Oče je izhajal iz preproste kmečke družine, bil preprosto vzgojen in vse, kar je v življenju naredil oziroma zaslužil, ustvaril s svojimi rokami. Bil je glasnik malega človeka in v času osamosvojitve so se ljudje poistovetili z njim.«

- *Lahko rečete, da danes poznate resnico o umoru svojega očeta, in ali vam je to danes še vedno enako pomembno?*

»Poznati resnico ali ne sedaj ni toliko pomembno. Očeta mi, žal, ne more nihče vrniti, upam pa da je resnici zadoščeno, kljub tančici skrivnosti.«

7 POVEZANOST IVANA KRAMBERGERJA Z JUROVSKIM DOLOM

O povezanost Ivana Krambergerja z Jurovskim Dolom sem se pogovorila z županom svojega domačega kraja, gospodom **Petrom Škrlecem**.

- *Morda veste, kolikokrat je bil Kramberger v Jurovskem Dolu?*

»Natančnega števila ne bi vedel, a je velikokrat obiskal mojega pokojnega strica, ki je bil zidarski mojster na Malni, ki je eno izmed naselij v Jurovskem Dolu. S svojo ekipo mu je pomagal pri gradnji hiše v Negovi, ki pa še danes stoji. Občasno se je sem vračal tudi sem iz Nemčije, ko je imel dopust med delom. Na začetku, ko še ni imel političnih ambicij, Jurovskega Dola ni obiskoval z idejo o širjenju svojega političnega stališča. Kasneje pa se je večkrat znašel v samem centru Jurovskega Dola, ne s shodom oziroma govori, ampak se je družil z ljudmi in širil svojo idejo in svoje politično stališče.«

- *Kako so Krambergerja sprejemali prebivalci Jurovskega Dola?*

»Sprejemali so ga različno. Nekateri so ga obravnavali kot čudaka, drugi kot dobrotnika, vsem pa se je prikupil s svojo prilagodljivostjo. Radi so ga sprejeli zaradi vesele narave in vedel je, kako se pogovarjati z ljudmi, da bi dosegel priljubljenost.«

- *Je imel v našem kraju kakšne privržence v svoji politični kampanji?*

»Seveda jih je imel. Naši krajani so aktivni predvsem v delavski, kmečki smeri in ker je tudi Kramberger bil izobražen na tem področju, ga je velika večina sprejemala kot svojega zastopnika in predstavnika. Kot zanimivost naj povem, da so se v nekdanjem bifeju, ki zdaj več ne stoji, zbirali krajani in razpravljali o politični situaciji v takratnem času.«

- Zakaj ste se na občini odločili, da bi mu postavili spominsko ploščo? Kdo je dal pobudo za to?

»Pobuda je prišla z moje strani. Bilo je več razlogov. Umor Ivana Krambergerja je bil prvi politični atentat v naši državi. Menil sem tudi, da je to lahko za našo občino pozitivno izhodišče za turizem. S tem obeležjem smo hoteli različnim turistom, ki potujejo po Sloveniji, predstaviti to žalostno zgodbo. Od tega bi imeli korist tudi ljudje, ki tu živijo, bolj bi zacvetelo tudi gostinstvo.«

- Zakaj je navsezadnje niste?

»Nismo je zaradi prošnje Petra Rotarja, ki je, v kolikor je res, kriv umora Ivana Krambergerja. Rotar ni želel, da bi bila plošča postavljena zaradi osebnih razlogov, hkrati pa nas je bilo strah tudi vandalizma, ki bi se utegnil zgoditi s strani ljudi, ki niso bili privrženci Ivana Krambergerja. Mislim pa, da nekoč ploščo le bomo postavili.«

- Kako so krajani doživeli ta tragični dogodek?

»Krajani so se na dogodke odzvali zelo različno. Kot sem že povedal, so mu bili nekateri naklonjeni, drugi pa ne. A človek, kakršen koli je, si ne zasluži umreti, zato so bili vsi prebivalci zaviti v tančico žalosti.«

- Kaj je umor Krambergerja pomenil za kraj v letih, ki so sledila?

»Pomenil je predvsem že omenjeno veliko prepoznavnost, a na žalost po slabem, ne po dobrem. Poznali so nas po vsej Sloveniji, nekateri pa so namesto Jurovski Dol rekli kar 'Šicndorf'.«

- Se vam ne zdi, da spomin na Ivana Krambergerja v Jurovskem Dolu še vedno živi?

»Da, vsekakor še živi. Predvsem ob obletnicah, ko se spominjamo njegove smrti, pa tudi ob obisku turistov, ki jih zanima ta tragičen dogodek.«

O tej temi mi je nekaj znala povedati tudi gospa Marija Šauperl, zdajšnja predsednica Turističnega društva Dediščina Jurovski Dol.

- Morda veste, ali je bil Kramberger v Jurovskem Dolu večkrat, je imel tam kake znance, morda posle?

»Kramberger je bil večkrat v Jurovskem Dolu, s svojim avtomobilom, okrašenim, z opico, s kačo in štorljo. Delil je kakšne letake, opravljal dobra dela, ko je iz Nemčije pripeljal kakšen aparat za zdravstvo in si je potem med ljudmi delal malo reklame.«

- Kakšen vpliv je imel Kramberger na Jurovski Dol takrat, ko je bil še živ, in kaj je za kraj pomenil njegov umor?

»Kramberger je v kandidaturi uporabljal argumente o stanju v naši novonastali državi, ki so šteli preproste ljudi, socialno ogrožene, ljudi z dna. Zagovarjal je pošteno delitev denarja, skrb za ustrezne pokojnine, pošteno delo, lastninjenje za vse tisto, kar je šlo v nepravo smer. Seveda takrat in tudi danes nihče ne more trditi, da bi bilo bolje, če bi bil on predsednik države, saj ta funkcija nima takšnega vpliva in nikoli ni postal predsednik. Bila bi pa zelo drugačna situacija.

Za naš kraj je bil, po mnenju večine, to grd pečat. Nastajali so vzdevki, kot je »Šicndorf« pa »Gostilna pri Ostrostrelcu« pa o krajevno povprečnih količinah alkohola v zraku (3,5). Nekateri so sicer tudi navajali točko umora kot turistično znamenitost, ki pa je sčasoma zbledela in danes ni več tako atraktivna. Sem so prihajali predvsem Gorenjci, ki so bili večji pristaši Krambergerja kot drugi Slovenci. Prižigali so sveče, molili v cerkvi in občasno se je kdo tudi znesel nad mammo Petra Rotarja – kar čez ograjo so ji govorili, da ne bo preživel, ko pride domov.«

8 ZAKLJUČEK

Ivan Kramberger je bil oseba, o kateri bi lahko ljudje pisali in pisali, a njegovega resničnega duha pravzaprav ne bi mogli zajeti. V raziskovalni nalogi sem spoznala, da je bil oseba, polna nasprotij. Bil je največji dobrotnik tistega časa, dober do živali, ljudi, organizacij, ki jim je namenjal ogromno denarja, a ne smemo zanemariti, da je bil vseeno človek, posebej, ki ga je gnala želja po uspehu, denarju in pozornosti medijev. Njegova smrt je bila šokantna novica za mnogo ljudi in že samo dejstvo, da se ga spominjajo in iščejo možne razlage za njegovo smrt še po četrtini stoletja, pove veliko o tem, v kakšnem spominu je, navkljub vsem, tudi slabim lastnostim, ostal ljudem.

V poteku raziskovanja bi tako lahko potrdila svojo prvo hipotezo, saj je imel Kramberger privrženca povsod po Sloveniji. Že dejstvo, da je na prvih volitvah večino ljudi presenetil s

svojim visokim rezultatom, poraz pa je prenesel tako, da si je, s povabilom političnih kandidatov na velikonočno kosilo, svojo priljubljenost še dvignil, je čisto možno, da bi na drugih volitvah lahko ponovno presenetil in morda celo zmagal.

Le delno lahko potrdimo drugo hipotezo, pri kateri je vprašanje o vzroku za atentat Krambergerja še odprto. Mnenja o tem, ali je Peter Rotar izvedel atentat iz političnih namenov in po kakšnem namigu nekoga tretjega, so deljena, in verjetno tudi vedno bodo. S strani sodbe Temeljnega sodišče je Rotar atentat izvedel preprosto iz razloga, ker mu je Ivan šel »na živce«, s strani Krambergerjevega sina, Ivana ml., pa je imel umor vsekakor politično ozadje, a kot pravi tudi sam, je potrebno verjeti v pošteno sodstvo.

Tretjo hipotezo lahko v celoti potrdimo, saj sem iz intervjuja, ki sem ga opravila z županom Petrom Škrlecem, izvedela, da je Ivan v Jurovski Dol oziroma na Malno, ki je eno izmed naselij vasi, prihajal zaradi gradnje svoje hiše na Negovi, v Jurovski Dol pa je občasno prišel tudi med svojim dopustom med delom v Nemčiji.

Četrto hipotezo lahko ponovno samo delno potrdimo. Krambergerjeva smrt je res imela vpliv na to, da je Jurovski Dol postal poznan ljudem, ki prej zanj še niso slišali, s tem pa se je v tistem obdobju povečalo tudi število turistov in ljudi, ki so o kraju v časopisih prebrali toliko, da niso mogli mimo dejstva, da bo kraj preprosto ostal nekaj posebnega. Kljub temu velikega kulturnega vpliva na nadaljnji razvoj Jurovskega Dola Krambergerjeva smrt ni imela, večinoma je kraj dandanes poznan samo kot »vasica, v kateri so ubili Krambergerja«, zanimivo pa je, da bi se ljudje Krambergerja veliko bolj spominjali v primeru postavitve spominskega obeležja, kot je povedal Miroslav Breznik.

9 DRUŽBENA ODGOVORNOST

Naloga se – morda ne tako očitno – vsekakor navezuje na načela družbene odgovornosti. Opisuje čas, v katerem so bila nasprotovanja zaradi političnih, gospodarskih in družbenih razlik predvsem v času osamosvajanja Slovenije zelo močna. Zaradi nestrinjanj med različnimi strankami in ljudmi je prihajalo do besednih, pa tudi fizičnih spopadov, ki so bili predvsem rezultati nestrpnosti in prepričanost v lastni prav. Ne nazadnje je bil tudi sam atentat na Ivana Krambergerja izraz nepotrpežljivosti in nestrpnosti. Do njega ne bi prišlo, če

bi bila upoštevana načela družbene odgovornosti. Zgodba o Ivanu Krambergerju je lahko tudi v tem pogledu v nauk bodočim generacijam.

10 VIRI IN LITERATURA

BALAŽIČ, Milan. 2011. *Samostojna Slovenija in iztek demokratične revolucije*. Ljubljana: Študentska založba. ISBN 978-961-242-375-9.

BALAŽIČ, Milan. 2016. *Zakaj je Slovenija postala samostojna država: pogumen skok v prihodnost*. 1. natis. Ljubljana: Pasadena. ISBN 978-961-6661-71-3.

BERCKO, Vojislav. 1992. Domači in znanci pretreseni ob smrti Ivana Krambergerja: Zakaj je moral Ivek umreti? *Večer*, 9. junij, let. 57, str. 12.

BERCKO, Vojislav. 1992. Drugi dan glavne obravnave zoper domnevnega Krambergerjevega morilca zaslišali priče: »Kot da bi strel prišel z neba«. *Večer*, 26. avgust, let. 57, str. 13.

BERCKO, Vojislav. 1992. Sklepno dejanje sodne obravnave morilcu Ivana Krambergerja: Rotarju devet let zapora. *Večer*, let. 57, str. 24.

BORAK, Neven et al. 2005. *Slovenska novejša zgodovina 2. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. 1. izd., 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino. ISBN 86-11-16897-6.

Danes pogreb Ivana Krambergerja: Namesto vencev za Rdeči križ. *Večer*, 10. junij 1992, let. 57, str. 13.

Danes pogreb Ivana Krambergerja. *Večer*, 10. junij 1992, let. 57, str. 1.

ILEC, Senka. 1990. Krambergerjeva tiskovna konferenca. *Večer*, 8. februar, let. 55, str. 6.

ILEC, Senka. 1990. Predstavitev Ivana Krambergerja. *Večer*, 2. februar, let. 55, str. 1.

JAUŠOVEC, Boris. 1990. Sproščeno med balončki na Dalmatinovi 4: ZSMS je blažila volilne napetosti. *Večer*, 9. april, let. 55, str. 9.

»Kandidiram za predsednika Jugoslavije!« *Večer*, 10. april 1990, let. 55, str. 2.

Ko bi imela Slovenija več Krambergerjev. *Naša žena*, junij 1989, let. 49, str. 13.

Krambergerjevi nastopi. *Večer*, 31. marec 1990, let. 55, str. 5.

Kramberger v Žalcu in Mozirju: Eni z nasmeškom, drugi resno. *Večer*, 26. marec 1990, let. 55, str. 5.

LOGAR, Srečko. 1990. Republiška volilna komisija sprejela predlog samopredlagatelja Ivana Krambergerja: Šest tisoč obrazcev. *Večer*, 10. marec, let. 55, str. 3.

LOGAR, Srečko. 1995. *Iskanje Resnice*. Maribor: Založba za alternativno teorijo. ISBN 961-90176-0-9.

LORENCI, Mirko. 1990. dr. Jože Pučnik: »Zavračam maščevalnost«. *Večer*, 9. april, let. 55, str. 2.

LORENCI, Mirko. 1990. Kar nekaj dolgih ur v novinarskem središču v Cankarjevem domu: »Dohtar, še mama šanso!« *Večer*, 5. april, let. 55, str. 5.

LORENCI, Mirko. 1990. Le še dober mesec do volitev: Če bo treba – ponovljeni zbori. *Večer*, 8. marec, let. 55, str. 4.

LORENCI, Mirko. 1990. Zavračam maščevalnost: Ne bojim se osamosvojitve Slovenije, vendar si le-te ni treba zastaviti kot cilj že od vsega začetka. *Večer*, 9. april, let. 55, str. 2.

NIEDORFER, Srečko. 1990. *Čudež, imenovan Kramberger*. Maribor: Alea.

NIEDORFER, Srečko. 1990. Gostišče zaprto, razlog bo v Kajju. *Večer*, 17. april, let. 55, str. 20.

NIEDORFER, Srečko. 1990. Kako je volil »tovariš, pač gospod« Ivan v svoji Negovi: »Joj, kaj pa če zmagam!?!« *Večer*, 9. april, let. 55, str. 2.

NIEDORFER, Srečko. 1990. Zaušnici za premislek. *Večer*, 19. april, let. 55, str. 12.

NIEDORFER, Srečko. 1992. Sinoči na predvolilnem shodu v Jurovskem dolu pri Lenart: Ubili Ivana Krambergerja! *Večer*, 8. junij, let. 57, str. 1.

Ogromno zanimanje tiska. *Večer*, 9. april, 1990, let. 55, str. 3.

PAVEO, Vlado. 1990. *Resnica o Ivanu Krambergerju (ali koga si je želel za predsednika skoraj vsaki peti Slovenec)*. Ljubljana: Magnolija.

PAVEO, Vlado. 1990. *Resnica o Ivanu Krambergerju (ali koga si je želel za predsednika skoraj vsaki peti Slovenec)*. Ljubljana: Mangolija.

Predsedniško kosilo. *Večer*, 18. april 1990, let. 55, str. 9.

Pri načelniku radgonskega oddelka za NZ Janku Kralju: Zakaj Ivan Kramberger ni dobil dovoljenja za samokres? *Večer*, 10. junij 1992, let. 57, str. 13.

Slovenska pomlad odmeva v SZ: Zmaga Kučana tolažilna nagrada. *Večer*, 10. april 1990, let. 55, str. 5.

Temeljno sodišče v Mariboru, enota v Mariboru, opr. št.: IV K 134/92, 31. 8. 1992.

Tuji mediji o volitvah. *Večer*, 9. april 1990, let. 55, str. 7.

Za umor Ivana Krambergerja osumljen P. R. iz Jurovskega Dola. *Večer*, 9. junij 1992, let. 57, str. 12-13.

Višje sodišče v Mariboru, enota v Mariboru, Kp 398/92-7, 12. 11. 1992

V zgodnjih jutranjih urah: »Ne ocenjuj dneva pred večerom«. *Večer*, 9. april 1990, let. 55, str. 3.